

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Навчально-науковий інститут педагогіки

Кафедра початкової освіти та культури фахової мови

Ірина Голубовська, Валентина Підгурська, Кирило Гаращук

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КУЛЬТУРИ МОВИ

Курс лекцій для здобувачів вищої освіти

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальність – 013 Початкова освіта

Житомир

2024

УДК 808.5(075.8)

Т 33

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирської державного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 23 лютого 2024 року)

Рецензенти:

Круковська І. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри природничих та соціально-гуманітарних дисциплін Житомирського медичного інституту Житомирської обласної ради;

Сахневич І. Д. – кандидат педагогічних наук, доцент, методист навчально-методичного кабінету професійно-технічної освіти у Житомирській області;

Титаренко В. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Т 33 **Теорія і практика культури мови** : курс лекцій : для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта / укладачі : Голубовська І. В., Підгурська В. Ю., Гаращук К. В. Житомир, 2024. 70 с.

Зміст посібника відповідає чинній освітній програмі, за якою працюють здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка. У посібнику представлені тексти лекцій до вибіркового освітнього компонента "Теорія і практика культури мови", питання для самоконтролю, а також списки рекомендованої літератури.

УДК 808.5(075.8)

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема 1. Предмет і завдання курсу "Теорія і практика культури мови".....	5
Тема 2. Культура мовлення: історія і сьогодення.....	11
Тема 3. Теоретичні передумови розуміння культури мовлення.....	20
Тема 4. Культура писемного мовлення. Текст як одиниця мовлення.....	29
Тема 5. Комунікативні ознаки культури мовлення. Правильність мовлення. Орфоепічні, акцентуаційні, словотвірні норми.....	37
Тема 6. Тема 6. Лексичні і правописні норми сучасної української літературної мови.....	46
Рекомендована література.....	60
Список публікацій Голубовської І. В., Підгурської В. Ю., Гаращука К. В. із питань формування культури мовлення майбутніх фахівців.....	66

Вступ

Вивчення вибіркового освітнього компонента "Теорія і практика культури мови" має на меті формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів навчально-наукового інституту педагогіки; розширення уявлень здобувачів вищої освіти про роль і місце культури мови в житті людей та про завдання освітніх закладів у процесі гуманітаризації суспільства; формування творчої риторичної особистості кожного студента як майбутнього вчителя початкових класів та викладача фахової передвищої освіти.

Завдання вивчення освітнього компонента "Теорія і практика культури мови": засвоєння студентами знань з усіх розділів курсу; опанування провідних понять із культури мови та риторики; формування мовнокомунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів та викладача фахової передвищої освіти.

Зміст посібника відповідає чинній освітній програмі, за якою працюють здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта навчально-наукового інституту педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка. Зокрема тут представлені тексти лекцій модуля "Теорія і практика культури мови", питання для самоконтролю, а також списки рекомендованої літератури.

Сподіваємося, що наша книжка стане у пригоді студентам, учителям, а також усім читачам, не байдужим до проблем теорії і практики культури мови.

Із повагою – Ірина Голубовська, Валентина Підгурська, Кирило Гаращук.

Тема 1. Предмет і завдання курсу "Теорія і практика культури мови"

Мета: дати уявлення здобувачам про мету й основні завдання курсу "Теорія і практика культури мови"; розкрити сутність нормативного, комунікативного, етичного аспектів культури мовлення; визначити міжпредметні зв'язки з іншими фаховими дисциплінами.

Професійне спрямування: забезпечити усвідомлення майбутніми вчителями початкових класів необхідності вивчення культури мовлення для формування мовнокомунікативної професійної компетентності.

План лекції

1. Мета і предмет курсу "Теорія і практика культури мови".
2. Основні завдання курсу.
3. Аспекти культури мови: нормативний, комунікативний, етичний.
4. Міжпредметні зв'язки з іншими фаховими дисциплінами.

1) Мета і предмет курсу "Теорія і практика культури мови"

Мета освітнього компонента "Теорія і практика культури мови" – поглиблення знань здобувачів вищої освіти про українську мову; розвиток умінь та навичок вільного володіння її виражальними засобами на всіх рівнях; опанування комунікативних засобів літературної мови; удосконалювання вмінь складати тексти різних стилів в усному й писемному мовленні, навичок мовленнєвого етикету.

Предмет курсу:

I. Норми (лат. norma – правило, взірець) літературної мови – це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, закріплених у процесі суспільної комунікації. Розрізняють орфоепічні, акцентуаційні, графічні, орфографічні, пунктуаційні, лексичні, фразеологічні, словотвірні, стилістичні, морфологічні, синтаксичні.

II. Види спілкування, його принципи і правила. Спілкування – міжособистісна та міжгрупа взаємодія, спрямована на пізнання одне одного й

обмін якимись результатами психічної діяльності (інформацією, думками, переживаннями, судженнями).

Розрізняють такі види спілкування:

1. За наявністю / відсутністю прямого контакту між учасниками спілкування:

- а) безпосереднє – спілкування у процесі прямих контактів між партнерами. Це спілкування між членами колективу, між начальником і підлеглими, учителем та учнями, викладачем і студентами на роботі, заняттях, на спільних зібраннях (між фахівцями чи службовцями однієї ланки).
- б) опосередковане – спілкування, при якому між його учасниками наявна певна просторово-часова дистанція.

2. За свободою вибору партнера:

- а) ініціативне спілкування (співбесідники вибирають партнерів, уникаючи спілкування з антипатичними людьми);
- б) примусове спілкування (людина спілкується, незалежно від власних бажань) – розмова з керівником.

3. За ступенем офіційності:

- а) офіційне (рольове) – взаємини, опосередковані соціальними фаховими ролями (шеф – підлеглий, колега – колега);
- б) неофіційне.

4. За соціальними чинниками:

- а) особистісно зорієнтоване (налагодження дружніх стосунків);
- б) соціально зорієнтоване (налаштування рольових стосунків: водій – пасажир, перукар – клієнт, продавець – покупець тощо).

Етичні норми спілкування – ті аспекти правил, яких потрібно дотримуватися в повсякденному житті для покращення поведінки, спілкування з іншими людьми.

III. Функціональні стилі мовлення. Стиль – це різновид мовлення, який обслуговує певну сферу суспільної діяльності мовців і відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних засобів.

- IV. Основи мистецтва слова.
- V. Труднощі застосування мовних норм.
- VI. Проблеми сучасного стану мовної культури суспільства.

2) Основні завдання курсу

Основні завдання вивчення курсу "Теорія і практика культури мови":

- а) засвоєння студентами знань з усіх розділів освітньої компоненти;
- б) опанування провідних понять із культури усного й писемного мовлення та риторики;
- в) поглиблення знань здобувачів про комунікативні ознаки мовлення;
- г) формування мовнокомунікативної компетентності здобувачів освіти.

У результаті навчання студенти мають опанувати:

- а) теоретичні основи культури й техніки мовлення;
- б) систему основних понять курсу;
- в) сутність комунікативних якостей мовлення та їх значення в майбутній професійній діяльності;
- г) основні норми української літературної мови;
- д) засоби інтонаційно-стилістичної виразності мовлення;
- е) основні складові техніки мовлення.

Здобувачі повинні вміти:

- а) самостійно підвищувати рівень власної мовнокомунікативної компетентності;
- б) знаходити й виправляти мовленнєві помилки в своєму й чужому мовленні;
- в) володіти технікою мовлення;
- г) застосовувати засоби логіко-емоційної виразності читання в їх органічному зв'язку і вміти ними користуватися;
- д) володіти прийомами сучасного публічного мовлення.

3) Аспекти культури мови: нормативний, комунікативний, етичний

Поняття "культура мовлення" тісно пов'язане з літературною мовою. Уміння чітко й дохідливо формулювати свої думки, говорити грамотно; уміння здійснювати мовленнєвий вплив на слухачів; опанування норм культури мови – специфічна характеристика фахової придатності для спеціалістів у різних галузях: педагогів, правників, журналістів, політиків, письменників, дипломатів, маркетологів, менеджерів, копірайтерів.

Культура мови включає в себе: додержання етики спілкування; засвоєння норм сучасної літературної мови в її усній та письмовій формах; уміння точно вибирати й доречно застосовувати мовні засоби, спрямовані на досягнення обраних задач комунікації в певній ситуації спілкування.

Культура мови включає три складові компоненти:

1. Нормативний аспект. Культура мови передусім пов'язана з правильністю мовлення – дотримання норм літературної мови, актуальних у певну епоху. Так, у "Правописному словнику" Григорія Голоскевича (1930) засвідчені тогочасні правописні норми. Тоді нормативною вважалася така дієприкметникова конструкція: *Птиця вбита від стріли* замість сучасної синтаксичної норми *Птиця вбита стрілою*; цей же словник рекомендував написання *бінт, бінтувати* (сучасне: *бинт, бинтувати*).

Існують такі критерії встановлення літературної норми:

- територіальний, або культурно-історичний, – основа, на якій формується літературна мова;
- загально визнані зразки й мовна традиція;
- відповідність мовній системі;
- поширеність відповідного мовного явища тощо.

2. Комунікативний аспект. Існує тісний зв'язок між поняттям "культура мови" та закономірностями й специфікою функціонування мови, а також мовною діяльністю в усьому її багатоманітті. Таким чином система мови дозволяє добирати точну мовну форму для вираження визначеного змісту в усякій конкретній ситуації мовного спілкування.

Культура мови формує навички відбору й використання мовних засобів у процесі мовного спілкування, сприяє розвитку усвідомленого ставлення до їх застосування в мовній практиці згідно з конкретними комунікативними завданнями. Саме вибір мовних засобів, потрібних для даної мети, є підґрунтям комунікативного аспекту культури мовлення.

Комунікативна доцільність – одна з провідних категорій теорії культури мови. Згідно з вимогами, які ставляться до вимог комунікативного аспекту культури мовлення, мовці мають опанувати функціональні стилі мовлення, спиратися на практичні умови спілкування, котрі здійснюють суттєвий вплив на щонайкращий для конкретної ситуації вибір і організацію мовних засобів.

3. Етичний аспект культури мови виявляється у правилах поведінки в реальних життєвих ситуаціях. Етичні норми спілкування реалізуються в мовному етикеті: в мовних формулах вітання, прощання, компліменту, прохання, питання, подяки, співчуття, віншування, вибачення тощо; у виборі форми звертання на "ти" і "Ви"; у виборі звертання на ім'я по батькові або на ім'я; у мовних формулах звертання до незнайомих або малознайомих людей та ін.

Вживання формул мовного етикету безпосередньо пов'язане з екстралінгвістичними факторами: вік мовців (цілеспрямованої мовної дії), їх суспільний статус, характер взаємин (формальний, неформальний, дружній, особистий), час і місце мовної взаємодії тощо. Етичний компонент культури мовлення передбачає відсутність лихослів'я в процесі спілкування, спілкування на "підвищених тонах".

4) Міжпредметні зв'язки з іншими фаховими дисциплінами

Навчальний курс "Теорія і практика культури мови" пов'язаний із такими дисциплінами освітньої програми "Початкова освіта": "Сучасна українська мова з практикумом", "Українська мова за професійним спрямуванням", "Дитяча література з основами культури і техніки мовлення", "Виразне читання", "Каліграфія".

Освітня компонента "Сучасна українська мова з практикумом" має на меті поглибити знання студентів у царині української фонетики, лексикології, графіки, орфографії, морфології, синтаксису; сформувати комунікативно компетентну особистість здобувачів. Одним із завдань курсу є формування в майбутніх освітян високої правописної культури, удосконалення їх правописних навичок; удосконалення мовнокомунікативної компетентності; розвиток мовного чуття, творчих здібностей, виховання любові й поваги до української мови.

Опановуючи курс, студенти набувають опорних знань із сучасної української літературної мови, що стане базовою основою у процесі вивчення теорії і практики культури мови.

Освітня компонента "Дитяча література з основами культури і техніки мовлення" спрямована на систематизацію знань студентів про комунікативні якості мовлення; розширення уявлень здобувачів про роль і місце культури мовлення в житті людей та про завдання освітніх закладів у процесі гуманітаризації суспільства; формування творчої риторичної особистості кожного студента як майбутнього педагога. На цьому рівні завдання названої компоненти перетинаються з теорією і практикою культури мови.

Освітня компонента "Українська мова за професійним спрямуванням" зорієнтована на розвиток навичок самоконтролю за додержанням мовних норм у процесі спілкування; умінь та навичок якнайкращої мовної поведінки у царині обраного фаху; формування навичок роботи з фаховою термінологією, редагування, корегування та перекладу наукових текстів.

Вибіркова компонента "Виразне читання" спрямована на осмислення майбутніми освітянами специфіки мистецтва виразного читання; ознайомлення студентів із методикою виразного читання; формування риторичної компетентності здобувачів; засвоєння студентами теорії та практики виразного читання.

Вибіркова компонента "Каліграфія" має на меті навчити майбутніх педагогів правильно і красиво писати літери, поєднувати їх у складах і словах,

враховувати закономірності формування чіткого й швидкого, правильного і безвідривного письма та можливості дітей оволодіти цими навичками. У центрі курсу – оволодіння графічними нормами.

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте мету та предмет освітньої компоненти "Теорія і практика культури мови".
2. У чому виявляються основні завдання вивчення курсу?
3. Розкрийте сутність нормативного, комунікативного та етичного аспектів культури мовлення.
4. Яким чином освітня компонента "Теорія і практика культури мови" пов'язана з іншими фаховими дисциплінами?

Тема 2. Культура мови: історія і сьогодення

Мета: дати уявлення здобувачам про розвиток теорії і практики культури мови; ознайомити студентів із системою основних понять культури мови; поінформувати майбутніх освітян про теоретичний та практичний аспекти культури мови; розкрити сутність стилістики мови і стилістики мовлення, стилістичних порушень мовленнєвої культури.

Професійне спрямування: забезпечити усвідомлення майбутніми вчителями початкових класів необхідності вивчення культури мовлення для формування мовнокомунікативної професійної компетентності.

План лекції

1. Розвиток теорії і практики культури мовлення.
2. Система основних понять культури мови.
3. Теоретичний та практичний аспекти культури мови.
4. Стилiстика мови i стилiстика мовлення. Стилiстика мовних ресурсiв.
5. Стилiстичнi порушення мовленнєвої культури.

1) Розвиток теорії і практики культури мови

Культура мови визначилась як самостійна галузь мовознавства в 50-60-ті рр. ХХ ст. З кінця ХХ й дотепер ця лінгвістична наука активно розвивається. В україністиці різні аспекти культури мови досліджували знані учені й діячі культури: О. Драгоманова-Косач (Олена Пчілка), І. Франко, Л. Косач (Леся Українка), І. Верхратський, В. Гнатюк, І. Огієнко, О. Курило, М. Рильський, Б. Антоненко-Давидович та ін. Їхня високохудожня літературна творчість й наукова діяльність, редакторська робота, мовні рецензії та лінгвістичні консультації в пресі сприяли розвитку практики культури мови, узвичаєнню обов'язкових для всіх носіїв норм літературної мови, рекомендаціям практичного застосування народно-розмовних засобів.

Дослідники зверталися до таких аспектів теорії мовної культури:

- зв'язок із загальною культурою людини, з духовністю суспільства;
- нормування мови;
- проблема запозичень з інших мов, введення лексичних новотворів, культура мови перекладу;
- зв'язок культури мови з орфоепією, орфографією, пунктуацією, лексикографією, лексикологією, фразеологією, граматиною, стилістикою.

Термін "мовна культура" пов'язаний із розвитком теорії літературних мов, яку активно розробляли чеські лінгвісти в 30-ті роки минулого століття. Зокрема науковці розглядали мовну культуру як мовну діяльність, як свідому планомірну турботу про літературну мову. Водночас зважали й на мету цієї діяльності, тобто на саму культивовану мову, на мовну культуру носіїв літературної мови. Ця багатоплановість поняття й полісемія терміну стали поштовхом до спроб диференціювати в понятійній і термінологічній площинах занадто широке поняття "мовна культура".

Нині розрізняють рівень мови й рівень мовлення, а також стан мови й мовну діяльність. Відповідно диференціюють поняття мовної і мовленнєвої культури, розділяючи стан мови, її системи й норми, з урахуванням властивих

мові комунікативних завдань, а також стан і рівень комунікації в певний час і в визначеному соціумі.

Останні шістдесят років вітчизняні науковці аналізують важливі теоретичні аспекти культури мови, що мають позитивно впливати на мовну практику, зокрема поняття *культури мови* (А. Коваль, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Н. Бабич), *мовної норми* (М. Пилинський, З. Франко, М. Жовтобрюх, В. Русанівський, Л. Струганець); популяризують *інструктивно-регулятивні настанови* для практичного застосування в мовленні носіїв (Б. Антоненко-Давидович, В. Русанівський, С. Єрмоленко, А. Коваль, Є. Чак, О. Сербенська, О. Пономарів та ін.). З 1967 року Інститут мовознавства імені О. Потебні АН УРСР започаткував видання спеціалізованого міжвідомчого збірника "Питання мовної культури" (сучасна назва – "Культура слова"), де публікуються студії, присвячені актуальним питанням культури української мови.

У період бездержавності української мови саме культура мови як лінгвістична дисципліна опосередковано демонструвала критичний стан функціонування національної мови, привертаючи увагу до культивування літературної мови та підвищення її суспільного авторитету. Нині збірник "Культура слова" виходить під егідою Інституту української мови НАН України. Наукові, науково-популярні статті, мовознавчі поради розміщуються в розділах "Слово в художньому творі", "Мова і час", "Мовна норма: стале і змінне", "З історії української культури та писемності", "На допомогу вчителю", "Мова засобів масової комунікації", "Культура фахової мови", "Історія лінгвостилістики" та ін.

Велику роботу з усталення літературної мови, орієнтації мовців на засвоєння мовних норм здійснює відділ стилістики та культури мови Інституту української мови. Результатом діяльності відділу є сучасна лексикографічна й довідкова література, передусім академічні праці. Науковці відділу підготували видання: "Культура мови на щодень" (1998, 2000), "Довідник з культури мови" (2005), "Літературна норма і мовна практика" (2013).

2) Система основних понять культури мовлення

Мовна норма – стрижневе поняття культури мовлення. Це сукупність найбільш узвичаєних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної комунікації. Норма як сукупність сталих і стандартизованих мовних засобів і правил їх використання, свідомо фіксованих і культивованих соціумом, є характерною прикметою літературної мови певного історичного періоду. Норма в широкому трактуванні – обов’язкова якість мови на всіх стадіях її розвитку.

Рівночасно норма й суто лінгвістична, й соціально-історичною категорія. Соціальний аспект норми реалізується у відборі й фіксації мовних явищ, у системі їх оцінок ("правильно – помилково", "доречно – недоречно"), причому ці оцінки стосуються й естетичного враження ("красиво – негарно"). Історичний аспект норм пов’язаний із тим, що мовна норма – категорія не постійна і є актуальною лише на певному історичному етапі.

Основні поняття мовної культури включають у себе й комунікативні ознаки культури мовлення, які відповідають системі оцінок мовних норм: правильність, доступність, чистота, доречність, логічність, лаконічність, впливовість, виразність, милозвучність. Робота з формування умінь і навичок культури мовлення на всіх освітніх рівнях організовується на основі вказаних ознак.

Нормативність реалізується:

- а) як єдність слів, словоформ, мовних конструкцій, реально застосовуваних у мові;
- б) як сукупність тенденцій добору і правил використання мовних засобів.

Стабільність норми включає в себе:

- історичну стійкість, традиційність норми;
- певне лімітування допустимих коливань і варіантів, більшою чи меншою мірою втілене в різних мовних площинах;
- релятивна територіальна одноманітність норм тощо.

Поняття "мовна культура" вміщує в себе:

- 1) ступінь ознайомлення громади з мовними нормами, вміння свідомо послуговуватися нормативними формами й висловами, вимогливо ставитися до недотримання норм, спроможність висловлюватися ясно, лаконічно, доступно;
- 2) діяльність, спрямовану на підвищення рівня знань про мову, їх популяризування й на закріплення мовних норм;
- 3) лексико-фразеологічну, граматичну, орфоепічну нормативність, усунення з мовлення носіїв помилок, недоречних запозичень, неприйнятних неологізмів, сторонніх елементів, вульгаризмів, діалектизмів, жаргонізмів та ін.;
- 4) естетику мови, тобто спроможність сприймати її красу, виразність, витонченість, досконалість.

3) Теоретичний та практичний аспекти культури мови

I. Теоретичний аспект культури мови передбачає ознайомлення з мовними нормами. Попри те, що мовна норма та нормативність є основою мовної культури як такої, її сутність не зводиться до певного реєстру заборон і визначень на кшталт "правильно-неправильно". Поняття "культура мови" відображає закономірності і специфіку функціонування мови, а також різнопланову й різноманітну мовну діяльність, уможливаючи вибір оптимальної та адекватної мовної форми для вираження певного змісту у визначеній ситуації мовного спілкування. Культура мови як галузь мовознавства студіює мовленнєве життя соціуму в певний період його побутування, узаконюючи норми застосовування мови як найважливішого засобу спілкування.

II. Практичний аспект культури мови – це мовна майстерність, опанування мовних норм, вміння застосовувати її виражальні засоби в різних ситуаціях спілкування згідно з метою та змістом мовлення. Культура мови сприяє виробленню навичок відбору і вживання мовних засобів у процесі мовного спілкування, формуванню свідомого ставлення до їх використання в

мовленнєвій практиці згідно з конкретними комунікативними завданнями. Саме доречний вибір мовних засобів, необхідних для реалізації певної мети, є основою комунікативного аспекту культури мови.

У практичній площині поняття "культура мовлення" – риса мови, реалізована у процесі мовлення та ситуації мовлення. На цьому рівні культура мовлення переплітається із стилістикою мовлення, предметом вивчення якої є специфіка складу та функціонування певних форм мовлення практичної мовленнєвої діяльності. Також культура мовлення оцінюється і з точки зору функціонування мовного стилю. Сильовий дисонанс серйозно знижує рівень мовленнєвої культури, тому змішування стилів без особливої потреби не є прийнятним.

Культура мовлення насамперед виявляється в таких факторах:

- нормативність – додержання всіх норм і правил української літературної мови в її усній та писемній формах;
- адекватність – точність висловлювань, ясність, доречність і зрозумілість мовлення;
- естетичність – вживання експресивно-стилістичних засобів мови для збагачення та увиразнення мовлення;
- багатофункціональність – забезпечення використання мови в розмаїтих сферах життєдіяльності.

4) Стилїстика мови і стилїстика мовлення. Стилїстика мовних ресурсів.

Стилїстика (від лат. *stylus* – паличка для письма) – лїнгвістична наука й навчальна дисциплїна, що досліджує та вивчає стилїстичну систему мови: стилї й пїдстилї мови й мовлення, жанрові та індивїдуальнї стилї, стилїстичнї засоби. Предмет стилїстики нацїональної мови – її стилїстична система та наука про неї. Ширше предмет стилїстики охоплює:

- вивчення стилїстичних ознак ресурсів мови;
- застосування стилїстичних засобів для експресивного вираження змїсту мовлення;

- визначення закономірностей функціонування української мови в різних галузях суспільного життя;
- характеристика стилів української літературної мови, визначення їх системності;
- формування мовного чуття й художнього смаку мовців;
- підвищення рівня культури мовного спілкування.

Стилістика та культура мовлення – дві різні науки. Наука про культуру мовлення – окрема мовознавча дисципліна, яка, користуючись надбанням історії української літературної мови, лексикології, словотвору, граматики, стилістики, виробляє наукові критерії в оцінці мовних явищ. Важливими складовими частинами культури мовлення є:

- а) ортологія (від гр. *orthos* – правильний і *logos* – вчення) – розділ мовознавства, який досліджує культуру мови, норми мови, відхилення від цих норм, мовні помилки, доречність вживання варіантних мовних засобів;
- б) стилістика мови – функціональна й експресивна оцінка мовних засобів);
- в) стилістика мовлення – ступінь доцільності використання мовних засобів у тексті.

Стилістика мови досліджує, описує і оцінює стилістичні засоби, наявні в структурі певної національної мови (морфеми, слова, словоформи, синтаксичні одиниці), тобто ті структурні мовні елементи, які уможливають вибір необхідних для певного різновиду спілкування виражальних засобів. Завдання стилістики мови – встановити системи стилістичних протиставлень на кожному рівні мовної структури й охарактеризувати мовний матеріал згідно з його стилістичними ознаками. Стилістика мови теж вивчає генезис та історичний розвиток стилів і підстилів літературної мови, її різновидів і виражальних аспектів, особливість колоритів.

Стилістика мовлення студіює вживання стилістичних засобів, наявних у мовній системі, в колективній чи індивідуальній мовній практиці. У стилістиці мовлення також розглядається функціонування мовних стилів у різних видах

діалогічного й монологічного мовлення, реалізується творча природа мови та її носія. До завдань стилістики мовлення належить і опрацювання найтонших семантико-естетичних та емоційно-експресивних відмінностей між розмаїтими жанрами та суспільно обґрунтованими видами усного й писемного мовлення.

Стилістика мови і стилістика мовлення, як і мова та мовлення, тісно пов'язані між собою. Стилістика мови реалізується лише в стилістиці мовлення. Вона "подає" лексичний матеріал, граматичні форми та синтаксичні структури для їх конкретного втілення в мовленнєвих актах. У свою чергу стилістика мовлення, відтворюючи живе мовлення, насичує стилістику мови новими стилістичними елементами, будучи джерелом розвитку й покращення мовних стилів.

Предмет загальної стилістики поєднує системно-структурний аспект, що стосується мовної будови й системи, і комунікативно-прагматичний аспект, який включає функції мови, сферу її поширення в суспільстві і способи застосування. Згідно з указаними аспектами розрізняють стилістику ресурсів (описову стилістику) і функціональну стилістику. У межах функціональної стилістики виділяють стилістику художньої літератури.

У центрі уваги стилістики ресурсів мови розмаїта, розгалужена синонімія та антонімія мовних засобів різних рівнів (лексико-фразеологічного, словотворчого, граматичного). Синонімія мовних засобів формується під впливом багатьох факторів, зокрема усної та писемної форм мови. У результаті виникли мовні засоби, що здебільшого вживаються у книжних жанрах, тобто в писемній формі. Це книжні засоби, яким притаманні стилістичні значення офіційності, академізму, риторичності. Також відокремились розмовні засоби, котрими широко послуговуються в усному розмовному мовленні.

5) Стилістичні порушення мовленнєвої культури

Стилістична помилка – недотримання певної стилістичної норми (мовної норми, що регулює вибір слова чи синтаксичної конструкції відповідно до умов спілкування й стилю викладу).

Типові стилістичні помилки

1. Невиправдане повторення однакових слів та вживання спільнокореневих слів в одному чи сусідніх словосполученнях, реченнях (тавтологія).
Напр.: *корисне використання, економічна економіка, дослідив дослідження, об'єднатися воєдино*. Основні причини помилки: синонімічна бідність мовлення, мовленнєва неухважність
2. Багатослів'я, вживання зайвих слів (плеоназм): *народний фольклор, моя власна думка, у січні місяці, пам'ятний сувенір, дитячий педіатр*.
Причини помилки: невміння формулювати думки чітко, стисло.
3. Використання слів та словосполучень у нехарактерному для контексту значенні, невміння користуватися паронімами (*лісник і лісовик, лікувальний і лікарський, комунікативний і комунікаційний, освічений і освітлений, нагода і пригода*). Причини помилок: неухважність, невміння розрізняти нюанси.
4. Порухення загальноприйнятого (фразеологічного) сполучення слів: *відіграє велике значення, має велику роль, дешеві ціни, зробити підсумки, підбити висновки, стане у нагоді, маємо пригоду*. Причини помилок: бідний мовний досвід, незнання особливостей фразеології рідної мови.
5. Невмотивоване використання слів і виразів іншого стилю. Наприклад, використання розмовних слів при укладанні ділових паперів. Причини помилок: невміння розрізняти стилістичне забарвлення слів.
6. Невмотивоване вживання діалектних, жаргонних, просторічних слів та словосполучень. Причини помилок: нерозрізнення літературної мови та позалітературних елементів.
7. Недоречне вживання канцеляризмів, зокрема іменників дієслівного походження: *Для них стало обов'язком додержання статуту*.
Правильно: *Для них стало обов'язком додержуватися статуту*.
Причини помилок: невміння розрізняти стилістичне забарвлення слів.

8. Невдале використання слів з емоційно-експресивним, оцінним забарвленням. Причини помилок: невміння розрізняти стилістичне забарвлення слів.
9. Дослівний переклад з інших мов, так звані "кальки". *Я рахую* замість *я вважаю*, *я віддаю собі звіт* замість *усвідомлюю*. Причини помилок: нерозуміння відмінностей між близькими за походженням мовами, низький рівень мовної культури.

Питання для самоконтролю

1. Як розвивалася теорія і практика культури мовлення?
2. Розкрийте сутність основних понять культури мовлення.
3. У чому виражаються теоретичний та практичний аспекти культури мови?
4. У чому полягають відмінності між стилістикою мови і стилістикою мовлення?
5. Які стилістичні порушення мовленнєвої культури вам відомі?

Тема 3. Теоретичні передумови розуміння культури мовлення

Мета: дати уявлення здобувачам про культуру мови й культуру мовлення; продемонструвати студентам, як культура мовлення виступає показником загальної культури особистості; визначити місце, значення культури мовлення в професійній діяльності педагога; розкрити основні причини низького рівня культури мовлення.

Професійне спрямування: забезпечити усвідомлення майбутніми вчителями початкових класів необхідності вивчення культури мовлення для формування мовнокомунікативної професійної компетентності.

План лекції

1. Культура мови і культура мовлення.
2. Культура мовлення як показник загальної культури особистості.

3. Значення культури мовлення в професійній діяльності педагога.
4. Основні причини недостатнього рівня культури мовлення та шляхи їх подолання.

1) **Культура мови і культура мовлення**

Мова й мовлення взаємозалежні між собою, однак між ними є певні розбіжності.

Мова – це:

- 1) ієрархічна багаторівнева система, в якій певний мовний знак співвідноситься з його значенням;
- 2) система знаків, що відрізняється від інших знакових систем;
- 3) найважливіший засіб людського спілкування;
- 4) засіб кодування і зберігання інформації;
- 5) загальна система спілкування, яка історично склалася, обслуговуючи суспільство в усіх царинах його діяльності.

Мовлення – це:

- 1) мовний процес у багатьох його видах і формах (говоріння, писання, слухання, читання), мислена розмова з самим собою;
- 2) вияв процесу творення думки;
- 3) вияв мовних одиниць усіх рівнів і правил їх сполучення;
- 4) засіб конкретизації спілкування;
- 5) вибір елементів та структур з цього набору й поєднання їх у комунікації.

Модерна лінгвістика чітко диференціює поняття "культура мови" і "культура мовлення". Термінологічне словосполучення "культура мови" вживається в таких значеннях:

- 1) сукупність комунікативних якостей літературної мови, що виявляються за різних умов спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання;
- 2) культивування (удосконалення) літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення в мовній практиці норм літературної мови, відповідна мовна політика в державі;

3) самостійна лінгвістична дисципліна, яка вивчає стан і статус норм сучасної української літературної мови в певну епоху, а також рівень лінгвістичної компетентності мовних особистостей¹.

Культура мови оцінює доречність, доцільність або недоречність, недоцільність використання різних засобів мовного вираження. Вона виступає тим чутливим інструментом, що першим помічає нові явища в лексиці, фразеології, граматиці, підказує мовцям стилістичне забарвлення мовних форм, попереджає про втрату словом його інформативного й емоційного заряду².

Культура мови розробляє правила вимови, наголошення, слововживання, формотворення, побудови словосполучень і речень та зобов'язує мовців дотримуватися їх. Послуговуючись даними з історії української літературної мови, орфоепії, словотвору, лексикології, морфології, синтаксису, стилістики, культура мови створює наукові підходи в оцінюванні мовних явищ, розкриває напрями розвитку мовної системи, здійснює послідовну мовну політику, сприяючи практичному впровадженню мовних норм. Культура мови виконує регульовальну функцію через пропагування нормативності, забезпечення стабільності й рівноваги в мови й водночас через її оновлення.

Культура мовлення включає в себе:

- дотримання мовних норм (орфоепічних, акцентуаційних, лексичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних);
- точність, ясність, чистоту, логічність, виразність, багатство, доступність, доречність і красу мовлення;
- застосування правил мовленнєвого етикету.

Культуру мовлення людини характеризує довершене володіння мовою, опанування й доречне використання мовних норм у процесі мовленнєвої діяльності.

¹ Струганець Л. В. Культура мови : словник термінів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. С. 31.

² Культура української мови : довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін. ; за ред. В. М. Русанівського. Київ : Либідь, 1990. С. 10.

2) **Культура мовлення як показник загальної культури особистості**

Культура мовлення свідчить про загальний рівень освіченості й цивілізованості соціуму, установлює точне й оптимальне використання мовленнєвих засобів та включає в себе мовні надбання суспільства протягом усіх етапів його розвитку. Мовна характеристика – невіддільний компонент особистої характеристики людини, відбиття її загальної культури. Рівень мовної культури людини свідчить про її духовність чи бездуховність, інтелект чи неосвіченість. Засвоєння культури мовлення є значущою прикметою навчальних досягнень, професійного успіху, складовою психології бізнесу. Належний рівень культури мовлення – найкраща рекомендація для професійного зростання.

Культура мовлення є віддзеркаленням загальної культури мовця, яскравим показником його любові до рідної мови, сформованості мовнокомунікативної компетентності. Процес оволодіння мовної культури безпосередньо пов'язаний із набуттям навичок правильного говоріння й писання, точного формулювання думок, активного засвоєння мовних знань та грамотного їх використання в різних обставинах.

Саме культура мовлення уможлиблює вибір носієм найдоречніших лінгвістичних засобів для реальних ситуацій спілкування. Зниження загального рівня культури мовлення пов'язане з поширенням у суспільстві, особливо серед молоді, сленгу, територіальних та соціальних діалектів, суржику.

Чимало наших сучасників засмічують своє мовлення позалітературними елементами. Чистота мовлення як важлива комунікативна ознака виявляється в дотриманні норм орфоєпії, у відсутності іншомовного акценту, діалектизмів, жаргонізмів, арготизмів, канцеляризмів, тавтології й плеоназмів, мовних штампів, слів-паразитів, брутальних слів та ін. Рівень культури мовлення конкретного мовця тісно пов'язаний із рівнем оволодіння ним соціально-комунікативних норм поведінки.

Типові мовленнєві помилки:

- викривлення логіки викладу;
- небагатий лексичний запас, невміння застосовувати засоби увиразнення мовлення, різноманітні тропи, стійкі словосполучення;
- порушення правил узгодження слів у словосполученнях і реченнях (*три підручника, далекий путь* замість *три підручники, далека путь*);
- недоречне застосування засобів одного мовного стилю в тексті, написаному в іншому стилі.

Культура мовлення реалізується й у постійному дотриманні правил мовленнєвого етикету, що виявляється у вмінні шанобливо, зацікавлено слухати співрозмовників, не перебивати, чемно вступати в розмову, висловлювати свої думки. Етикетні формули ввічливості не пов'язані із соціальним статусом, вони обов'язкові для всіх. Етикет базується на таких важливих вимогах: люб'язність, приязнь та чемність. Український мовленнєвий етикет є національним кодексом словесної добропристойності, правилами ввічливості. М. Стельмахович називав мовленнєвий етикет еталоном порядної мовленнєвої поведінки українця, виразником людської гідності та честі, української шляхетності й аристократизму духу³.

3) Значення культури мовлення в професійній діяльності педагога

Культура мовлення педагога першочергово свідчить не тільки про його професійну компетентність, а й про загальну придатність до цього відповідального виду діяльності. Учителі, які не опанували належним чином культуру мовлення, не зможуть ефективно організовувати навчальний процес, виконувати свої професійні обов'язки, сприйматися учнями як взірець для наслідування і, як наслідок, позбаватимуться набутого авторитету. Безсумнівно, у школі має панувати єдиний мовний режим, тож норм української літературної мови повинні неухильно дотримуватися всі члени педагогічного колективу, а не лише вчителі-словесники.

Структурні особливості мовлення вчителя:

³ Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 20.

а) тривалість мовлення, що тісно пов'язана із специфікою конкретного виду навчального заняття, жанру усного публічного мовлення тощо (урок, бесіда, лекція, лабораторне заняття, ювілейна промова, наукова доповідь, повідомлення і т. ін.), із комунікативною метою, темою, обставинами спілкування;

б) горизонтальний поділ – розміщення всіх частин виступу, змісту занять, системне розташування матеріалу з метою відтворення зв'язності й динамічності мовлення;

в) вертикальний поділ – підпорядкованість частин тексту за важливістю. Певні підтеми головної частини містять декотру кількість смислових компонентів, які так чи інакше передають адресатові інформацію;

г) вживання тропів (від гр. τρόπος – поворот) – слів у переносному значенні (епітетів, метафор, гіпербол, літот, евфемізмів, іронії тощо);

г) використання стилістичних (від лат. *stylus* – паличка для письма і лат. *figura* – образ, вид) фігур – особливих синтаксичних структур, що увиразнюють художнє мовлення (інверсія, анафора, епіфора, парцеляція, антитеза, паралелізм, риторичні фігури тощо).

Культурі мовлення вчителя притаманні такі ознаки:

1. Правильність – відповідність прийнятим у певну епоху орфоепічним, лексико-фразеологічним, правописним, морфологічним, синтаксичним, словотвірним, стилістичним нормам.
2. Багатство – великий обсяг активного словника, розмаїття використовуваних граматичних форм та конструкцій. Багатство демонструє вміння мовця вживати тропи й поетичний синтаксис, емоційно-експресивну лексику, фразеологізми, синоніми, антоніми, омоніми, пароніми, архаїзми, неологізми тощо.
3. Виразність – застосовування безмежного потенціалу мовних виражальних засобів. Виразність мовлення також реалізується через бездоганну дикцію та майстерне використання виражальних засобів звукового мовлення.

4. Ясність передусім забезпечується недвозначністю у формулюванні думки, правильним добором необхідних лексем, вживанням відповідних термінів, униканням зайвих слів тощо.
5. Точність – співвіднесеність висловлювання, використаних слів синтаксичних конструкцій із реальними умовами комунікації.
6. Нормативність – відповідність мовній системі та її законам. Рівночасно педагог має пам'ятати про стильову і стилістичну єдність, обґрунтоване застосування форм з іншого стилю.
7. Чистота – виключення з мовлення соціальних та територіальних діалектизмів, арготизмів, просторічних елементів, слів іншомовного походження, вжитих без особливої потреби.
8. Лаконічність – відсутність у мовленні тавтології, плеоназму, слів-паразитів, зловживання займенниками.
9. Доречність мовлення організує точність, логічність, виразність, чистоту мовлення, вимагаючи добору мовних засобів, які передають зміст та експресію повідомлення.
10. Логічність. Мовлення буде логічним за умови вироблення навичок логічного мислення, спрямованого на накопичування нових знань та на передачу їх співбесідникові; набуття знань мовних засобів та позамовних чинників, за допомогою яких можна оформити думку; оволодіння логікою викладу.

Уміле використання вказаних ознак допоможе вчителю індивідуалізувати власне мовлення, підвищити рівень мовленнєвої культури.

4) Основні причини недостатнього рівня культури мовлення та шляхи їх подолання

Культура мовлення суспільства відображає стан його моральності, духовності, загальної культури.

Серед причин низького рівня культури мовлення виділимо такі:

1. Відсутність сформованих читацьких інтересів, потреби в регулярному читанні кращих творів художньої літератури, естетичної насолоди від читання книжки.
2. Небагатий лексичний запас; невміння добирати синоніми, антоніми, розрізняти омоніми та пароніми; незнання української фразеології.
3. Брак систематичних знань із сучасної української літератури загалом та культури українського мовлення зокрема.
4. Невміння знаходити необхідну інформацію в лінгвістичних довідниках, словниках, у навчальних виданнях, в інтернет-джерелах.
5. Негативний вплив суржику, білінгвізму, місцевих говірок, сленгу, аргю, просторіччя тощо.
6. Некритичне ставлення до власного мовлення та до мовлення людей із найближчого оточення.
7. Нерозуміння специфіки наукового стилю; відсутність уміння писати реферат, статтю, конспект, тези, доповідь, оформлювати бібліографію.
8. Відсутність навичок ораторського мистецтва; невміння проголошувати промову, лекцію, доповідь, виступати на зборах, нарадах, дискусіях.
9. Сприймання медійно відомих, популярних людей як беззаперечних мовленнєвих авторитетів, наслідування їх мовленнєвої поведінки, незалежно від реального рівня їх мовної культури.

Пропонуємо такі шляхи підвищення особистої культури мовлення:

1. Працювати над виробленням усталених навичок постійного мовленнєвого самоконтролю, самоаналізу.
2. Безупинно тренувати пам'ять, покращувати навички логічного мислення, поглиблювати процес пізнання.
3. Регулярно читати художні тексти, осмислювати прочитане, звертати увагу на особливість використаних автором засобів вираження мовлення.

4. Систематично звертатися до різноманітних лінгвістичних джерел, опановуючи провідні норми української літературної мови; самокритично й об'єктивно оцінювати власне усне й писемне мовлення.
5. Працювати над технікою мовлення, багато читати вголос, заучувати напам'ять літературні твори, переказувати прочитане, готувати партитуру тексту (сукупність умовних знаків, за допомогою яких роблять розмітку тексту, аби запобігти можливості помилок у процесі його начитування⁴) тощо.
6. Виробити навичку періодично занотовувати свої роздуми, спостереження, спогади.
7. Користуючись засобами кількох мов (наприклад, української та польської), опанувати норми кожної з них, осягнути їх особливості, не допускаючи інтерференції.
8. Працювати над удосконаленням фахового мовлення: читати відповідні підручники, посібники, словники й довідники; укладати зразки ділових паперів; принагідно виступати з промовами, доповідями тощо.
9. Обрати за взірць для наслідування авторитетних людей, котрі бездоганно володіють культурою мовлення.

Питання для самоконтролю

1. У чому виявляються відмінності між культурою мови та культурою мовлення?
2. Як рівень культури мовлення демонструє загальну культуру особистості?
3. Розкрийте значення культури мовлення в професійній діяльності педагога.
4. На вашу думку, якими є основні причини недостатнього рівня культури мовлення?

⁴ Буяльський Б. А. Поезія усного слова: азбука виразного читання : книга для вчителя. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Рад. шк., 1990. С. 91.

Тема 4. Культура писемного мовлення. Текст як одиниця мовлення

Мета: дати уявлення здобувачам про роль мови й мовлення в житті людини; розкрити основні функції мови; визначити сутність тексту та його основні ознаки; розглянути специфіку формування культури писемного мовлення на уроках української мови в початковій школі.

Професійне спрямування: забезпечити усвідомлення майбутніми вчителями початкових класів необхідності вивчення культури мовлення для формування мовнокомунікативної професійної компетентності.

План лекції

1. Мова і мовлення в житті людини.
2. Функції мови.
3. Поняття про текст та його основні ознаки. Структура тексту. Види текстів.
4. Формування культури писемного мовлення на уроках української мови в початковій школі.

1) Мова і мовлення в житті людини

Мова – сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах певного суспільства звукових знаків для об’єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок⁵. Мовлення – це акт вживання людиною мови для спілкування. Мовне спілкування між людьми завжди здійснюється якоюсь мовою і підкоряється її законам. Ці закони визначають лад мовного спілкування, їхнє порушення утруднює спілкування.

⁵ Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка. Т. 4. 1973. С. 768.

Специфічні риси мови й мовлення	
Мова	Мовлення
<ul style="list-style-type: none"> • мова – явище загальне, повселюдне; • мова стабільна, незмінна; • мовні норми та правила забезпечують мову від соціально-історичного впливу; • мову можна змодельовати; • мова підконтрольна тільки лінгвістичним закономірностям; • мова – явище абстрактне. 	<ul style="list-style-type: none"> • індивідуальне, особисте; • динамічне, рухливе; • на мовлення здійснює вплив історичне й соціальне оточення; • мовлення складно змодельовати; • мовлення підконтрольне й нелінгвістичним законам; • мовлення – матеріальне.

Проте між мовою і мовленням є діалектична єдність, бо глибокі знання мови й мовлення демонструють високий рівень культури мовця.

Мовлення – це форма існування мови, її втілення, реалізація. Під мовленням розуміють застосування людиною мовної багатоманітності в життєвих ситуаціях, результат процесу формулювання й передачі думки мовними засобами. Мовлення певного носія мови має вимовні, лексичні, граматичні особливості. Таким чином, мовлення конкретне й індивідуальне.

Форми літературного мовлення	
Усне мовлення	Писемне мовлення
<ul style="list-style-type: none"> • первинне; • діалогічне й полілогічне (монологічне); • зорієнтоване на коло певних слухачів, що виступають співрозмовниками; • не підготовлене заздалегідь (спонтанне); • живе, безпосереднє спілкування; • використання несловесних засобів спілкування; • найчастіше імпровізоване мовлення; 	<ul style="list-style-type: none"> • вторинне; • здебільшого монологічне; • графічно оформлене; • пов'язане з попереднім обдумуванням; • старанний відбір фактів та їх мовне оформлення; • відбір мовних засобів, підпорядкованість стилю й типу мовлення; • повний і докладний виклад думок; • ґрунтовна робота над словом і текстом;

<ul style="list-style-type: none"> • чітко індивідуалізоване мовлення; • емоційно-експресивне мовлення; • наявність повторів, слів-паразитів тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> • редагування думки й форми її вираження; • самоаналіз написаного.
---	---

2) Функції мови

1. Комуникативна (головна). Сформувавшись як засіб спілкування між членами суспільства, мова (як в усній, так і в писемній формах) прогресує саме завдяки комунікації, обслуговуючи її потреби. Загальна комуникативна функція реалізується також у функціях міжнаціонального й міжнародного спілкування.

2. Мислеформлювальна (акт формування думки, внутрішнє мовлення). Поєднана з комуникативною: сформована у свідомості адресата думка розкривається у процесі спілкування, діставши звукове або буквене втілення, зберігаючись у просторі й часі.

3. Номінативна функція⁶. Усе, пізнане людиною (предмети, особи, явища, властивості, процеси, закономірності), одержує назву й під отриманою мовною назвою існує у свідомості й житті мовців.

4. Пізнавальна (пізнавально-відображальна, гносеологічна (від грец. γνῶσις – пізнання і λόγος – вчення, наука), акумулятивна (від лат. accumulatio – нагромадження)). Мова – основний інструмент пізнання об’єктивної реальності – дає можливість кожному суб’єктові набути значущих компетентностей, застосовувати накопичений людством досвід для подальшого самовдосконалення, робити власний внесок у сукупність спільних матеріальних і духовних цінностей усього людства.

5. Емоційно-експресивна (підпорядкована комуникативній) – прояв індивідуальності мовця, його почуттів, емоційного ставлення до реального явища дійсності. Адресант емоційно впливає на адресата (слухача, читача).

⁶ Від лат. nominatio – називання.

6. Імпресивна⁷ (апелятивна⁸, конативна⁹, прагматична¹⁰) – підпорядкована комунікативній функції, спрямована на керування діями адресата для отримання від нього бажаного результату (накази, військові команди, звертання).

7. Інформаційна (репрезентативна¹¹, референтна¹², денотативна¹³, номінативна, когнітивна¹⁴) – залежна від комунікативної функції мови; виявляється в адекватному доборі мовних засобів для передання адресатові якоїсь інформації.

8. Естетична¹⁵ функція мови втілює потребу людей у прекрасному, в задоволенні їх естетичних смаків. Тісний зв'язок мови з мистецтвом генетично визначений первісним синкретизмом¹⁶.

9. Виховна функція мови реалізується у сприянні гармонійному розвитку цивілізованої особистості.

10. Культуроносна функція. Мова – своєрідний "рупор" культури народу, що творить мову. Опанувавши мову, людина опановує культуру народу.

11. Факультативні¹⁷ функції мови:

а) контактовстановна (фатична¹⁸) – форма комунікативної функції мови, марнослів'я, балаканина;

б) метамовна (металінгвістична¹⁹) – форма інформаційної функції мови, прихований в ординарних мовних формулах достеменний зміст висловлювання;

⁷ Від франц. *impressif* – виразний.

⁸ Від лат. *appellātīvus* – звертатися з промовою, називати.

⁹ Від лат. *conatus* – спроба, зусилля, прагнення.

¹⁰ Від грецьк. *πράγμα* – діло, дія.

¹¹ Від фр. *representant* – представник.

¹² Від англ. *reference* – довідка виноска.

¹³ Від лат. *denotatum* – позначуване.

¹⁴ Від лат. *cognitio* – пізнання, вивчення, усвідомлення.

¹⁵ Від гр. *αισθητικός* – чуттєво пізнавальний.

¹⁶ Від гр. *συγκρητισμός* – з'єднання.

¹⁷ Від лат. *facultas* – можливість.

¹⁸ Від гр. *φατός* – сказаний.

¹⁹Префікс *мета* (від гр. *μέτα* – після; поза межами) означає "більш всебічний" або "перевищення, перебування поза обмеженнями".

в) магічна – форма імпресивної функції мови, появляється в текстах, пов'язаних із певними магічними обрядами²⁰.

3) Поняття про текст та його основні ознаки. Структура тексту. Види текстів

Текст (лат. *textum* – тканина, сплетіння) – писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю²¹. Основні ознаки тексту: зв'язність, цілісність, членованість, лінійність, інформативність, завершеність.

1. Зв'язність тексту опосередковує розвиток тем тексту, формування його інформаційного масиву й забезпечує інтеграцію всіх текстових рівнів з метою створення цілісності сприйняття й розуміння тексту адресатом²². Показники зв'язності:

а) сегментні (від лат. *segmentum* – відрізок, смуга) – мовні одиниці, розміщені в лінійній послідовності:

- лексичні (повтор, синоніми, антоніми, спільнокореневі слова);
- морфологічні (сполучники, сполучні слова, вказівні займенники, узгодження часово-видових форм дієслова, ступені порівняння прикметників);
- синтаксичні (порядок слів, порядок поєднання частин, послідовність);
- стилістичні (інверсія, парцеляція, еліпсис, градація тощо);

б) суперсегментні – мовні одиниці, котрі нашаровуються на сегментні та об'єднують їх у єдине ціле): інтонація, паузи, наголоси;

в) ситуативні: ситуації, асоціації.

²⁰ Курс лекцій з української мови (за професійним спрямуванням) : навч. посіб. для самост. роб. студ. нефілол. спец. / К. Климова, І. Голубовська та ін. ; за ред. К. Климової. Житомир : Рута, 2011. С. 6–7.

²¹ Голянич М. І. та ін. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. С. 322.

²² Голянич М. І. та ін. Лінгвістичний аналіз тексту. Там само. С. 117.

2. Змістова цілісність тексту формується завдяки лексичному рівневі мови та системі повного номінування; структурно-граматична – завдяки системі узгодженості граматичних форм і зв'язків; комунікативна – завдяки єдності задуму й результату здійснювання цього задуму

3. Членованість тексту. Розрізняють членування тексту змістова й технічне, концептуальне й методичне, глибинне й поверхове, об'єктивне й суб'єктивне, смислове й формальне²³.

4. Лінійність тексту відтворює живий мовний матеріал та його виголошення. Зараз текст долає лінійність, трансформуючись у гіпертекст із нелінійною структурою. Це своєрідна форма збереження і презентації ієрархічно структурованої текстової інформації, із специфічними засобами переходу від одного інформаційного блоку до іншого. Структура гіпертексту – уривки знань, закріплені в писемному чи електронному вигляді, пов'язані між собою вибіркковими відношеннями за допомогою технологій.

5. Інформативність тексту – здатність тексту бути носієм завершеного повідомлення, передавати інформацію.

6. Завершеність тексту – всебічне змістова і структурне виявлення авторського задуму.

У тексті, що розкриває певну тему, визначають мікротеми – частини загальної теми (частина тексту, яка розкриває окрему, відносно закінчену думку). Перехід від однієї мікротеми до наступної позначається абзацом.

Абзац (від нім. Absatz – розділ) – ряд речень, що містять закінчену думку; це частина тексту, в якій розкривається зміст мікротеми. Абзац дозволяє легко сприймати й читати текст; кожний абзац записується з нового рядка, виділяється відступом в першому рядку; може складатися і з одного речення, яке розкриває одну мікротему.

²³Мацько Л. Стилістика української мови : підруч. для студ. філол. спец. ВНЗ. 2.вид., випр. Київ : Вища шк., 2005. 462 с. URL: <https://litmisto.org.ua/?p=7222>

4) Формування культури писемного мовлення на уроках української мови в початковій школі

Культура мовлення має колосальне національне й соціальне значення. Забезпечуючи належний рівень мовленнєвого спілкування, дійову реалізацію всіх мовних функцій, культура мовлення поліпшує людські взаємини, підвищує загальну культуру як окремої особистості, так і суспільства загалом.

Робота з формування та становлення особистості, як правило, розпочинається з розвитку мовлення людини. Це здійснюється в родинному колі, у відповідних закладах освіти: діти опановують формули мовленнєвого етикету, оволодівають моделями типової мовної поведінки тощо. Власне, персональна робота з підвищення рівня культури мовлення продовжується протягом усього життя мовця.

Під час навчання в початковій школі діти засвоюють важливі вміння й навички з техніки мовлення: довершене володіння голосом; уміння правильно інтонувати висловлювання згідно із ситуацією спілкування; розставляти логічні наголоси; послуговуватися можливостями темпоритму; розмовляти, виявляючи голосом свої переживання, додаючи голосу необхідного забарвлення.

Сучасний педагог зобов'язаний опанувати об'єктивне відчуття мови, безупинно пильнувати за змінами, які відбуваються в орфоепічних, акцентуаційних, лексичних нормах через поглиблене вивчення загальнонародної мови, через тенденцію до взаємного збагачення різних національних мов, нівелювання діалектів.

У процесі підготовки до будь-якого уроку педагог має не тільки обмірковувати його зміст, порядок викладу, витлумачення матеріалу, але й осмислювати форму викладу: як саме, якими словами представити учням необхідну навчальну інформацію.

Працюючи над формуванням мовленнєвої культури школярів, учитель акцентує увагу дітей на виразності, логічності, чистоті, правильності мовлення, на вмінні доречно застосовувати мовностилістичні засоби, захоплюватися неперевершеною красою народного слова та рівночасно уникати типових

помилки, пов'язаних із вживанням діалектизмів, арготизмів, сленгізмів, жаргонізмів, просторічної лексики, слів-паразитів тощо. Передусім педагог має турбуватись про чистоту мовлення.

Молодший шкільний вік – найсприятливіший період для становлення й поліпшення мовленнєвої культури. Умови успішного розвитку культури мовлення в учнів початкових класів:

- а) потреба спілкування;
- б) наявність загальнонавчаних зразків мовлення;
- в) відповідний мовленнєвий та фактичний матеріал, який має бути значущим суспільно чи особистісно.

Робота з розвитку мовленнєвої культури молодших школярів включає такі напрями:

- удосконалення звуковимови учнів, підвищення їхньої вимовної культури;
- збагачення й активізація лексичного запасу дітей;
- уміння вживати слова у властивому для них значенні, застосовувати виражальні мовні засоби відповідно до обставин і мети висловлювання;
- послідовний і логічний виклад думок;
- покращання граматичної компетентності дітей;
- оволодіння нормами українського літературного мовлення;
- засвоєння найважливіших етичних правил спілкування.

Опановуючи мовні норми, школяр засвоює правильність мовлення, оволодіває засобами його стилістичної виразності, бо неграмотне мовлення не може бути стилістично виразним. Також належний рівень культури мовлення учнів забезпечує студіювання ними провідних норм (акцентуаційних, орфоепічних, лексичних, морфологічних, синтаксичних) сучасної української літературної мови.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте роль мови й мовлення в житті людини.
2. Які основні та факультативні функції мови вам відомі?

3. Дайте визначення поняттю "текст" та охарактеризуйте його основні ознаки.
4. Яким чином може відбуватися процес формування культури писемного мовлення молодших учнів на уроках української мови в початковій школі?

Тема 5. Правильність мовлення. Орфоепічні, акцентуаційні, словотвірні норми

Мета: дати уявлення здобувачам про правильність мовлення й норми літературної мови; розкрити основні закони милозвучності української мови та фонетичні засоби художньої виразності; розглянути специфіку українського наголосу; визначити тенденції змін у словотвірній нормі сучасної української мови.

Професійне спрямування: забезпечити усвідомлення майбутніми вчителями початкових класів необхідності вивчення культури мовлення для формування мовнокомунікативної професійної компетентності.

План лекції

1. Правильність мовлення і норми літературної мови. Структурно-мовні типи норм.
2. Орфоепічні норми. Основні закони милозвучності української мови. Фонетичні засоби художньої виразності.
3. Акцентуаційні норми. Специфіка українського наголосу. Помилки в наголошуванні під впливом міжмовної омонімії.
4. Словотвірні норми. Тенденції змін у словотвірній нормі сучасної української мови.

1) Правильність мовлення і норми літературної мови. Структурно-мовні типи норм

Правильність – одна з найголовніших ознак культури мовлення. Мова існує за певними законами розвитку, що відбиваються в мовних нормах. Серед них виокремлюють правильну вимову звуків і звукосполучень, правила наголошування слів, лексико-фразеологічну, морфологічну, синтаксичну, орфографічну, пунктуаційну, стилістичну нормативність.

Нормативне мовлення:

- а) відповідає системі мови, не спростовує її закони;
- б) увиразнює, уточнює контекст, дає додаткову й розгорнуту інформацію за допомогою варіантів норми;
- в) позбавлене стилістично-стильового дисонансу;
- г) доцільно застосовує норми з іншого стилю;
- д) не має змішування норм із різних мов.

Правило – це положення, що виражає певну закономірність, стабільне співвідношення мовних фактів і явищ; настанова стосовно реалізації якоїсь дії, послідовності операцій (з орфоєпії, графіки, орфографії, пунктуації), що репрезентують як нормативний визначений спосіб застосовування мовних засобів у писемній та усній формах мовлення.

Чинні правила не можуть умістити в себе всі актуальні норми, тому практично в кожному правилі є винятки. Зазвичай правила змінюються частіше за відповідні норми.

Існують розбіжності між нормою і фактичним використанням мови. Ступінь цих відмінностей залежить від історичного періоду розвитку суспільства, від його соціальної структури, від специфіки мовної ситуації в державі та інших факторів. Здебільшого правила більш обмежені, порівняно з нормами літературної мови, тому для їх опанування потрібно здійснювати планомірну й регулярну роботу. Комплекс норм установлює функціонування мовного матеріалу: фонетичного, лексичного, граматичного, правописного.

Норма літературної мови – це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, закріплених у процесі суспільної комунікації²⁴. Мовні норми регулюють правила вимови, наголошування, слововживання, словотворення, правопису тощо.

Структурно-мовні типи норм:

1. Орфоепічні (від гр. *орθος* – правильний та *επος* – мова, мовлення) норми впорядковують правила вимови. Наприклад, у слові [к^ожу^х] звук [о] у першому складі вимовляється з наближенням до [у] під впливом наступного складу з наголошеним [у́].

2. Акцентуаційні (від лат. *accentus* – наголос) норми регулюють розстановку наголосів у словах: *атла́с* (тканина) – *а́тлас* (зібрання карт), *вершико́вий* (розміром у вершок – 4,445 см) – *вершковий* (виготовлений із вершків), *відо́мість* (документ) – *відомі́сть* (звістка, знання), *гла́дкий* (рівний) – *гладкий* (товстий), *і́рис* (квітка) – *іри́с* (цукерка), *лу́на* (оптичний прилад) – *лупа́* (хвороба волосся).

3. Правописні норми (орфографічні та пунктуаційні) регулюють правильне написання слів і розстановку розділових знаків у реченні. Наприклад: *не з дієсловами пишеться окремо.*

4. Лексичні норми впорядковують застосування лексем згідно із значеннями, закріпленими у відповідних словниках. Наприклад: *бразолія – темно-синій сандал.*

5. Граматичні норми впорядковують творення морфологічних форм і побудову словосполучень та речень. Наприклад, слова *собака, похорон, степ* в українській мові вживаються у формі чоловічого роду.

6. Стилістичні норми акцентують на виборі слова або синтаксичної конструкції згідно з умовами спілкування і стилем викладу. Наприклад, міжстильове слово *йти* – розмовний синонім *шкандибати*; міжстильове слово *розрізнявати* – книжне слово *диференціювати*.

²⁴ Голянич М. І. та ін. Лінгвістичний аналіз тексту. Там само. С. 224.

2) Орфоепічні норми. Основні закони милозвучності української мови. Фонетичні засоби художньої виразності

Орфоепічні норми сучасної української мови

1. Чітка вимова голосних [а], [о], [у], [і], [е], [и] під наголосом і в ненаголошеній позиції: [каліна], [голова́], [наме́т], [лі́шчина], [рука́].
2. Наближення початкового наголошеного [і] до [и]: [і́нній], [і́ноді].
3. Наближення наголошеного [о] до [у] перед складом із наголошеним [у]: [ко́ужух], [зо́зúl'а].
4. Взаємонаближення ненаголошених [е] та [и]: [ме́нній], [се́лo], [ж'ет':у́], [кри́чала].
5. Чітка вимова приголосних між голосними, на початку слів перед голосними: [хо́ди́т'], [зи́ма́], [ні́ч].
6. Уподібнення (асиміляція):
 - дзвінкх шумних перед глухими приголосними (за глухістю): [ні́хт'і], [к'іхт'і], [во́хко], [ле́хкий];
 - глухих приголосних перед дзвінкими (за дзвінкістю): [молод'ба́], [вогза́л], [про́зба], [бород'ба́];
 - за місцем і способом творення: [бе́ж:а́лісно], [бе́ш:а́пки́], [в'іч:йзна], [с:а́ду] (з саду);
 - твердих приголосних перед м'якими (за м'якістю): [п'і́с'н'а], [се́л'а́н'с'ка], [ра́ді'с'т'].
7. Тверда вимова [р] в кінці слова і складу, тверда й м'яка – на початку складу: [кобза́р], [зв'і́р], [г'і́ркий], [апте́кар], [бу́р'а́к], [чоти́р'о́х], [ра́ді'ла], [р'аді́ла].
8. Тверда вимова [г], [ґ], [к], [х], [б], [п], [в], [м], [ф], [ж], [ч], [ш], [дж]; напівпом'якшена – при подовженні та перед [і]: [го́луб], [сте́п], [п'і́ч], [хо́джу́], [ж'і́нка], [но́ч'і], [гру́ш'і], [в'і́с'ім], [м'і́ра], [облі́ч':а], [зати́ш':а].
9. У словах іншомовного походження може відбуватися пом'якшення: [б'у́ро], [п'у́ре], [б'а́з'].

10. М'яка вимова [ц'] у кінці слів, крім іншомовних та деяких звуконаслідувань: [молодєц'], [к'інєц'].

11. Звук [г] вимовляється як проривний у небагатьох словах: [áгрус], [га́ва], [гва́лт], [га́нок], [гèдз'], [гелготáтиє], [гн'ít], [гúдзи́к], [гра́тиє], [гру́нт], [дзи́га].

12. Звуки [дж], [дз], [дз'] вимовляються як суцільні, злиті: [дзвóниє], [кукуру́дза], [джм'íл'].

Основні закони милозвучності української мови

1. Українська мова уникає збігу голосних: *буду ввечері*, а не *буду увечері*. Вставляння між голосними приголосних (придихових) *в, г, й, х*: *навук руїна*. Збіг голосних в українських словах можливий тільки на межі префікса і твірної основи: *приозерний, переінакшити, виорати*.

2. Українська мова уникає складного для вимови збігу приголосних:

- *французький* (від *француз+ський*), *кравецький* (від *кравець+ський*);
- *їжджу* (а не *їджу*), *щепи* (а не *счепа*), *козаччина* (а не *козацьчина*);
- *радісний* (*радість+ний*), *проїзний* (*проїзд+ний*);
- *розібрати* (*роз+брати*), *підігріти* (*під+гріти*);
- *зробив усе* (а не *зробив все*), *він іде* (а не *він йде*).

3. Якщо необхідно зробити вибір між збігом голосних і збігом приголосних, то зазвичай уникають збігу голосних: *росте углиб і вишир* (а не *росте углиб і ушир*), *вірю в справедливість* (а не *вірю у справедливість*).

4. Збіг голосних можливий за умови наявності паузи: *а вони – утікати; а ти – іди звідси*.

5. З метою уникнення складних для вимови збігів однакових приголосних перед *в, ф, св, зв, тв, дв, сф* навіть після голосних використовують *у*: *Сумний був час; товариші мої пішли у військо* (Леся Українка).

6. В іншомовних словах та в деяких словах здебільшого книжного походження чергування *у – в, і – й* відсутнє: *вступив до університету, написав вірш, виконала арію*.

7. Відхилення від цих правил можливе тільки в художній літературі як наслідок ритмічних вимог: *Мій хлоню, мій вірмене любий, такий наївний і простий* (В. Сосюра).

Фонетичні засоби художньої виразності

1. Алітерація (від лат. littera – літера) – фоностилістичний прийом, що ґрунтується на основі повторення однорідних приголосних звуків задля посилення інтонаційної виразності вірша, для емоційного підвищення його смислового зв'язку. Напр.: *Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий, / Так наші молоти гриміли раз у раз* (І. Франко); *Місяць янесенький / Промінь тихесенький / Кинув до нас. / Спи ж ти малесенький, Пізній бо час* (Леся Українка).

2. Асонанс (фр. assonance, від лат. assono – відгукуюсь) – фоностилістичний прийом, що реалізується в насиченому повторенні голосних звуків у поетичному рядку для відтворення милозвучності: *Ген неба край, як золото, мов золото-поколото, горить-тремтить ріка, як музика; О панно Інно, панно Інно* (П. Тичина).

Звуконаслідування, або ономаіопея (від гр. óνομαіопеіа – звуконаслідування) – фоностилістичний прийом, щонайліпша імітація засобами мови позамовних звукових явищ (*дзижчати, гавкати, кудкудакати, кахикати, туркотіти* тощо). Напр.: *Тісняться стружки у стружки – шуті, шиті, шум! Тікають скручені в стружки – шуті, шиті, шум!* (П. Тичина). Засобами ономаіопеї передають звуки тварин: вівця мекає / бекає: *ме-ке-ке*; вовк виє: *у-у-у*; голуб вуркоче: *буркуку*; горобець цвірінькає: *цвірінь-цвірінь*; гусак гелкоче: *га-га-га*; корова мукає: *му-у*; жаба кумкає: *кум-кум*; курка кудкудакає: *кудак, куткудак*; свиня рохкає: *хро-хро* тощо.

3) Акцентуаційні норми. Специфіка українського наголосу. Помилки в наголошуванні під впливом міжмовної омонімії

Українській мові властивий словесний динамічний, або силовий, наголос, коли наголошений склад підкреслюється більшою силою голосу. Словесний

наголос – виділення у слові одного зі складів посиленням голосу, а також зростанням тривалості й зміною тону звучання.

Українській мові притаманний вільний, рухомий наголос, не фіксований на жодному складі. В одних словах він падає на перший склад (*ка́пор*), в інших – на другий (*кахлèвий*), третій (*електрìк*), четвертий (*вісімдеся́т*), п'ятий (*багаторазо́вий*). Деякі слова можуть мати два наголоси – головний і побічний. Побічний наголос, як правило, у складних словах: *п'ятиповерхо́вий*, *привáтнорабо́власни́цький*. Наголос в українській мові може переходити з одного складу на інший: *рука́* – *ру́ки*, *мовча́ти* – *мо́вчки*.

Крім того, в українській мові є слова з подвійним наголосом: *алфа́віт*, *по́милка*, *зокре́ма*, *ви́шівáнка*, *за́вжди*, *ма́бу́ть*, *ведме́диця* тощо. Подеколи наголос виступає засобом диференціації різних слів чи розрізнення граматичних форм: *за́мок* – *замо́к*, *на бе́резі* – *на березі*, *се́стри* – *сестри́*, *доро́га* – *дорога́*, *га́йки* – *гайки́*, *ліка́рський* – *ліка́рський*; *магі́стерський* – *магісте́рський*.

Правильні наголоси: *ара́хісовий*, *бури́тино́вий*, *бюлетèнь*, *грейпфрут*, *гурто́житок*, *диспансе́р*, *дові́дник*, *до́нька*, *експе́ртний*, *єрети́к*, *жалю́зі*, *їсти́вний*, *ка́мбала*, *ка́пор*, *кварта́л*, *куліна́рія*, *листопа́д*, *підлі́тковий*, *пока́зник*, *поя́ття*, *при́дане*, *різно́вид*, *сиро́ватка*, *фо́льга*, *фо́рзац*, *черговий*, *ца́рина*, *цілодобовий*, *ще́лепа*.

Подеколи трапляються помилки в наголошуванні під впливом міжмовної омонімії та паронімії. Наприклад, правильно: *бідне́нький*, *боро́давка*, *буси́на*, *верба́*, *верете́но*, *ві́льха*, *гетьма́нський*, *дві́йня'*, *гороши́на*, *граблі́*, *груше́вий*, *гурто́житок*, *дві́рник*, *дочка́*, *камфо́ра*, *кішка*, *ко́сий*, *кропи́ва*, *ку́піль*, *ку́рятина*, *кухо́нний*, *легкий*, *мале́нький*, *мілкий*, *ніздря*, *новий*, *о́лень*, *ота́ман*, *пара́ліч*, *петля́*, *руко́пис*, *русло́*, *спи́на*, *тонкий*, *товстий*, *фарту́х*, *ци́ган*, *цінник*, *чорно́слив*, *чотирна́дцять*, *щипці́*.

4) Словотвірні норми. Тенденції змін у словотвірній нормі сучасної української мови

Словотвірна норма зафіксує передбачені словотвірною системою вибір, черговість, специфіку поєднання елементів похідних слів та їхнє типізоване словотвірне значення, взаємозв'язок структури похідних з існуючими словотвірними моделями. Словотвірна модель – загальна формула аналогічних утворень.

Словотвірні варіанти-дублети (типу *каменистий – каменястий, вербування – вербунок* тощо), сформовані відповідно до моделі "спільна твірна основа + варіантні суфікси", явище нетривале. Переважно вони переходять у розряди:

- словотвірних синонімів, котрі мають побічні складники у значенні: *фільмовиробник* (особа, яка очолює виробництво фільмів); *фільмувальник* (особа, яка здійснює знімання кіно); *фільмороб* (виробник незадовільних фільмів);
- паронімів (від гр. *παρώνυμος* – близька назва): *банкір* (фінансист, власник банку); *банківець* (працівник банку); *банківник* (особа, яка банкує, граючи в карти).

Потяг до націоналізації в сучасній мові активно виявляється в таких чинниках:

- а) у свідомому відокремленні від словотвірних варіантів чи словотвірних синонімів, спільних або запозичених з російської мови;
- б) у посиленні національних варіантів.

Також наявні й протилежні прагнення до інтернаціоналізації та до взаємодії тенденцій варіативності й мовної економії.

Активні словотвірні моделі такі:

1. Заміна іменників на *-чик/-щик*, що називають осіб, іменниками на *-ник/-івець*: *креативник* (замість *креативщик*), *початківець* (замість *початківщик*), *постачальник* (замість *постачальщик*).

2. Розширення функціонування моделі віддієслівних іменників на **-ни(я)** з процесуальною семантикою: *паркування* (замість *парковка*), *вербування* (замість *вербовка*), *знімання* (замість *зйомка*).
3. Заміна активних дієприкметників іменниками та прикметниками віддієслівного походження: *блокувальник*, *блокувальний* (замість блокуючий), *розвивальний* (замість розвиваючий), *лікувальний* (замість лікуючий), *діяльний* (замість діючий).
4. Заміна прикметників на **-ональний**, **-ічний** прикметниками, що закінчуються на **-ний**: *категорійний* (замість *категоріальний*), *емоційний* (замість *емоціональний*), *елегійний* (замість *елегічний*), окрім паронімів: *професіональний* (від професіонал) – *професійний* (від професія, фах); *категоричний* (рішучий) – *категорійний* (від категорія) тощо.
5. Вилучення прикметникових моделей на **-очний**, **-ечний** на користь **-овий**: *виставковий* (замість *виставочний*), *заставковий* (замість *заставочний*), *прилавковий* (замість *прилавочний*).
6. Виключення дієслівних суфіксів **-ир-/-ір-**: *продюсувати* (замість *продюсирувати*); *режисувати* (замість *режисирувати*), *цитувати*, *пломбувати*, *комплектувати*, *конспектувати*.
7. Заміна калькованого префіксу **обез-** на **зне-**: *знеболити* (замість *обезболити*), *знесилити* (замість *обезсилити*), *знежирений* (замість *обезжирений*), *зневоднення* (замість *обезводнення*).
8. Розширення дії моделі з суфіксом **-ов(ий)** у відносних прикметниках: *бізнесовий* (бізнесний), *інтернетовий* (інтернетний), *мережевий* (мережний).
9. Активне творення фемінітивів за допомогою суфіксів **-к(а)**, **-ес(а)**, **-ин(я)**: *лідерка*, *ректорка*, *філологиня*, *членкиня*, *патронеса*.
10. Конкурування складних прикметників, що закінчуються на **-подібний**, **-видний**, і співвідносних на **-уватий/-юватий**, **-астий/-ястий** (*голкоподібний*, *голковидний* – *голкуватий*, *голчастий*; *сіткоподібний* – *сітчастий*, *хвилевидний* – *хвилястий*).

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність такої комунікативної ознаки як правильність мовлення.
2. Які основні закони милозвучності української мови вам відомі?
3. У чому виявляється специфіка українського наголосу?
4. Якими є основні тенденції змін у словотвірній нормі сучасної української мови?

Тема 6. Лексичні і правописні норми сучасної української літературної мови

Мета: дати уявлення здобувачам про лексичні діалектизми, жаргонізми, неологізми та застарілі слова, мовні штампи й канцеляризми; розкрити новації в редакції українського правопису (2019 р.); визначити принципи української пунктуації, типи і функції розділових знаків; розглянути основні пунктуаційні норми.

Професійне спрямування: забезпечити усвідомлення майбутніми вчителями початкових класів необхідності вивчення культури мовлення для формування мовнокомунікативної професійної компетентності.

План лекції

1. Лексичні норми. Поняття про лексичні діалектизми, жаргонізми, неологізми та застарілі слова, мовні штампи й канцеляризми. Специфіка використання лексики іноземного походження.
2. Орфографічні норми. Історія українського правопису. Принципи української орфографії.
3. Нова редакція українського правопису (2019 р.). Правопис слів іншомовного походження.
4. Пунктуаційні норми. Принципи української пунктуації. Типи і функції розділових знаків.

1) Лексичні норми. Поняття про лексичні діалектизми, жаргонізми, неологізми та застарілі слова, мовні штампи й канцеляризми.

Специфіка використання лексики іноземного походження

Лексичні норми впорядковують процес слововживання, тобто точний вибір слів відповідно до змісту висловлювання і його мети. Лексичні норми спрямовують і точно поєднання слів. Добираючи слово, треба враховувати, чи відповідає воно нормам літературної мови, чи доречним буде це слово в даному висловлюванні, чи правильно слово поєднується з іншими словами в даному висловлюванні. Лексичні помилки – це помилки у слововживанні, у виборі слова. Типові лексичні помилки:

- використання лексем у неприцільному їм значенні;
- недоречний добір синонімів, повторення однакових та спільнокореневих слів;
- нерозрізнення паронімів;
- використання плеоназмів та тавтології;
- застосування лексичних анахронізмів (від гр. ἀναχρονισμός, ἀνά- – всупереч, і χρόνος – час) – слів, що не відповідають нормам певної епохи;
- недотримання лексичної сполучуваності слів;
- калькування іншомовних слів і словосполучень;
- помилкове використання міжмовних омонімів.

Лексичні діалектизми – слова місцевих говірок: *валка* – череда, *вилка* – рогач, *кяхи* – кукурудза, *кумачка* – картопляне пюре тощо.

Жаргонізми (соціальні діалектизми) – слова, що функціонують лише в певному соціальному угрупованні. Напр., студентські жаргонізми: *общага*, *хвіст*, *плавати*, *завалити* тощо.

Арготизми – слова або звороти з арго, специфічної "секретної" мови представників декласованих груп, що прагнуть зробити свою мову незрозумілою для інших. Напр.: *замочити* (вбити), *рижуха* (золото), *крим* (гріх), *тирин* (сир).

Застарілі слова поділяють на дві групи:

- а) архаїзми – застарілі назви, які в сучасній мові замінені іншими словами: *чоло* (лоб), *вуста* (губи), *се* (це), *філіжанка* (чашка);
- б) історизми – назви предметів, явищ, реалій, які зникли з життя суспільства, ставши фактом історії: *гетьман*, *булава*, *очіпок*, *кольчуга*, *кріпак*, *корогва* тощо.

Мовні штампи – це колись образні й виразні вислови, що від частого використання втратили свою самобутність, набувши неприємного пафосу. Напр.: *Україна, її звичаї, обряди ще зійдуть, піднімуться над згарищем принижень і гноблення, зажимання і утисків, засяючи світлим вогнем справжнього образу України* (Із студентського твору).

Канцеляризми (від лат. *cancellarius* – діловод) – слова й звороти з офіційно-ділового мовлення, що використовуються в інших стилях. Ці слова й мовні звороти, позбавлені образно-емоційного забарвлення, надають мовим засобам нейтрального, формального відтінку: *дбати* – виявляти велике піклування, *хвилюватися* – переживати стан занепокоєння, *виступати* – проголошувати виступ.

Специфіка використання лексики іноземного походження:

1. Іншомовне слово не повинно мати еквівалент в українській мові з тим самим обсягом значення, наприклад: *акцепт*, *банк*, *менталітет*, *дискурс*, *історіософія*. Не завжди доречно використовувати слова на кшталт *диференціювати* (розрізнявати), *презентувати* (представляти), *нотація* (настанова), *реєстр* (список), *симптом* (ознака), *координувати* (погоджувати), *прецедент* (випадок), *локальний* (місцевий), *фіксувати* (закріплювати, записувати), *аргумент* (доказ), *репродукувати* (відтворювати), *ранг* (звання), *рекомендація* (порада) тощо.

2. Не варто в тексті одного документа позначати одне й те саме поняття й запозиченим, й питомим словом чи словосполученням (*документ* – діловий папір, *контракт* – угода, *теза* – положення, *фотографія* – світлина, *патент* – авторське свідоцтво, *хореограф* – танцюрист). У таких випадках перевага надається національній мові.

3. Під час вибору слова із синонімічного ряду слід звертати увагу на смислові нюанси, напр.: *випадок* – те, що сталося; *інцидент* – неприємний випадок; *недолік* – 1) вада, 2) негативна риса; *дефект* – недолік, вада; *огріх* – 1) погано оброблене місце під час оранки, 2) недолік, хиба).

4. Не можна тлумачити значення запозиченого за допомогою плеоназму: *дитячий педіатр*, *пам'ятний сувенір*, *меморіальний пам'ятник*, *народний фольклор*, *мій автопортрет*.

2) Історія українського правопису. Принципи української орфографії

Правописна система українського письма встановлювалася впродовж століть, починаючи від Київської Русі. У староукраїнському письменстві XIV – XVIII століть єдиної орфографічної системи не існувало.

У 1818 році Олексій Павловський видав "Граматику малоросійського наречія", де вперше запровадив фонетичний принцип правопису. Проти фонетичного правопису виступив Михайло Максимович – пропагандист історичного принципу. Цей складний для засвоєння правопис не набув популярності в Східній Україні, однак поширився в Галичині та Закарпатті.

У 80-х рр. XIX ст. у Західній Україні широко застосовувався правопис Євгена Желехівського ("желехівка"). "Желехівка" не набула статусу всеукраїнського правопису, бо тут відбилося багато прикмет західноукраїнських говірок. Усього від 1798 року (часу виходу в світ "Енеїди" Івана Котляревського) до 1905 року нараховується близько 50 різних правописних систем. Зокрема помітний внесок у процес формування української правописної системи зробили Іван Вагилевич, Яків Головацький, Маркіян Шашкевич ("Руська трійця"), Пантелеймон Куліш, Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Павло Житецький, Кость Михальчук, Павло Чубинський та ін.

У 1907 – 1909 рр. вийшов словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, де практично застосовані принципи фонетичного правопису.

1918 р. Іван Огієнко представив проєкт українського правописного кодексу. Доопрацьований Агатангелом Кримським та Євгеном Тимченком, 1919 р. кодекс був виданий під назвою "Головніші правила українського правопису".

У травні 1928 року в Харкові відбулася правописна конференція, яка підтримала новий правописний кодекс (опублікований у 1929 році). Тут науковці вперше унормували правила української пунктуації, представили спробу об'єднати східно- й західноукраїнські правописні традиції. Та вже нове видання правопису (1933 р.) ґрунтувалося тільки на традиціях Наддніпрянської України. Крім того, цей документ на 60 років виключив із вітчизняного алфавіту літеру Гг.

1946 року в УРСР вийшов друком оновлений текст "Українського правопису" (перевидано – 1960 р.). Учасники I Міжнародного конгресу українців (27 серпня – 3 вересня 1991 р.) затвердили постанову про потребу вироблення українського правопису, єдиного для всі українців. Цей документ підтримали Орфографічна комісія НАН України, а також Кабінет Міністрів України (постанова від 8 червня 1992 року № 309).

У цій редакції правопису відновлено застосування літери Гг; розширено розділ про вживання великої літери; уточнено правила написання складних слів; введено правила правопису прикметників, похідних від складних географічних назв; спрощено написання іншомовних слів.

Найновіша редакція "Українського правопису" затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. У даному документі представлені зміни в написанні деяких іншомовних слів; затверджено суцільне написання слів із першим іншомовним компонентом на позначення кількісних показників; підтримано роздільне написання невідмінюваного числівника *нів* зі значенням "половина"; відображено зміни в написанні окремих слів; уможливлено правописну варіантність у написанні деяких слів і словоформ тощо.

В основу орфографії сучасної української літературної мови покладено такі принципи:

1. Фонетичний полягає в тому, що написання слова відповідає точному відображенню звукового складу мовлення. Літери в словах, написаних за фонетичним принципом, застосовуються у значеннях, закріплених за ними в українському алфавіті: *тижневий, калач, жінка, козаччина, кріпацтво*.
2. Морфологічний виражається в однаковому написанні морфем незалежно від їх позиції в слові та звучання. Так, у слові *безшумний* у префіксі *без* пишеться літера *з*, хоча чується звук [ш]; у слові *вчиться* пишемо дієслівне закінчення *ить* + постфікс *ся*, хоча чуємо подовжений м'який звук [ц':] тощо.
3. Історичний (традиційний) полягає в тому, що написання слів відповідає певним мовним традиціям, які не можна пояснити сучасними орфоепічними та граматичними особливостями: *кишеня, кизил, левада, їзда*.
4. Диференціюючий (смісловий) – розрізнявальне написання слів і словосполучень в залежності від їх значення: *Земля – земля, вивчити – напам'ять – подарунок на пам'ять, Гончар – гончар, недоїдати* (погано харчуватися) – *не доїдати* (не з'їсти все).

3) Нова редакція українського правопису (2019 р.) (самост.).

Правопис слів іншомовного походження

I. Подвоєння букв у словах іншомовного походження.

Подвоєння приголосних у словах іншомовного походження відбувається в таких випадках:

- У загальних назвах іншомовного походження зазвичай приголосні не подвоюються: *клас, група, лібрето, бароко, сума* тощо.

Винятки: *аннали*, *білля*, *бонна*, *брутто*²⁵, *булла*, *ванна*, *вілла*, *дурра*²⁶, *мадонна*, *манна*, *мірра*²⁷, *мотто*²⁸, *мулла*²⁹, *нетто*³⁰, *панна*, *пенні*³¹, *тонна*.

• Подвоєння приголосних можливе при збігу приголосних на межі префікса й кореня, якщо в мові паралельно використовується відповідна непрефіксальна форма: *імміграція* (бо *міграція*), *контрреволюція* (бо *революція*), *сюрреалізм*³² (бо *реалізм*), *інновація* (бо *новація*), *іраціональний* (бо *раціональний*) тощо.

Винятки: якщо непрефіксальне слово розійшлося у значенні з префіксальним, то подвоєння не відбувається: *нотація* (письмове визначення, настанова) – *анотація* (короткий виклад змісту).

• Подвоєння зберігається у власних назвах: *Алла*, *Віссаріон*, *Ганна*, *Геннадій*, *Аполлон*, *Голландія*, *Калькутта*, *Яффа* та ін. Подвоєння зберігається й у всіх похідних словах: *марокканець*, *голландський*.

Винятки: в українізованих запозичених іменах відповідно до вимови букви звичайно не подвоюються: *Іполит*, *Кирило*, *Сава*, *Пилип*, *Агнеса*, *Інеса*.

II. Правопис *і, и, ї, у* в іншомовних словах.

В іншомовних словах буква *і* пишеться:

- на початку слова (*інтуїція*, *ідеал*, *Іліада*, *імплементація*, *Ірак*, *інструкція*, *Індія*);
- після приголосного перед голосним, буквами *є* та *й* (*артеріальний*, *бактеріальний*, *радіація*, *аудієнція*, *пацієнт*, *елегійний*, *паладій*, *сатисфакція*);
- після приголосних у кінці невідмінюваних слів (*бігуді*, *жалюзі*, *журі*, *колібри*, *таксі*, *парі*, *попурі*);
- в усіх інших випадках після *б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н* перед наступним приголосним (*фізіологія*, *академік*, *ліберальний*, *міграція*, *геологія*, *архіваріус*, *пірат*, *література*, *бісектриса*, *бінарний*).

Винятки:

²⁵ Вага товару разом з упаковкою.

²⁶ Тропічна рослина.

²⁷ Ароматична смола.

²⁸ Дотепний вислів, що використовується як епіграф.

²⁹ Служитель релігійного культу в мусульман.

³⁰ Вага товару без упаковки.

³¹ Англійська бронзова монета.

³² Напрям у мистецтві й літературі ХХ ст., який заперечує роль розуму й досвіду в творчості та шукає джерела її в сфері підсвідомого, інтуїтивного.

а) давно засвоєні слова: *бурмистер, миля, мирт*³³, *нирка, спирт, єхидна, імбир, кипарис, лиман, вимпел, химера*³⁴;

б) запозичення з тюркських мов: *башкир, гиря, калмик, кинджал, киргиз, кисет*³⁵, *кишлак*;

в) слова церковного застосування: *диякон, єпископ, єпитимія*³⁶, *єпитрахиль*³⁷, *камилавка*³⁸, *митра*³⁹, *митрополит, християнство*.

В іншомовних словах **и** пишеться:

• у загальних назвах після приголосних **д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р** (мнемонічний вираз *Де ти з'їси цю чашу жиру*) перед наступним приголосним, окрім **й** (*автоматика, директор, цифра, симпатія, математика, цистерна, бригада* тощо);

• у географічних назвах:

а) з кінцевими **-ида, -ика** (*Антарктида, Атлантида, Таврида, Атлантика, Арктика, Америка*);

б) після приголосних **ж, дж, ч, ш, щ** і після **ц** перед приголосним (*Алжир, Девоншир, Чикаго, Сан-Франциско*);

в) у буквосполученні **ри** перед приголосним, крім **ј** (*Рим, Великобританія, Магриб, Мадрид, Париж, Рига, Сан-Марино*, але *Австрія, Баварія, Нігерія, Ліберія, Болгарія*);

Примітка 1. У компоненті власних назв **-стріт** пишемо **і**: *Бейкер-стріт, Волл-стріт, Риджент-стріт, Фліт-стріт*.

Примітка 2. У географічних назвах після **р** перед **[j]** та в похідних від них пишемо **і**: *Брієнн, Ер-Ріяд, Трієст; ер-ріядський, трієстський*.

г) за традицією (*Аддис-Абеба, Аргентина, Братислава, Бразилія, Ватикан, Единбург, Єгипет, Єрусалим, Китай, Кордильєри, Палестина, Сардинія, Сиракузи, Сирія, Сицилія, Скандинавія, Тибет*).

³³ Рослина.

³⁴ 1) У грецькій міфології чудовисько; 2) Нездійснена ідея.

³⁵ Гаман у формі торбинки.

³⁶ Церковне покарання.

³⁷ Приналежність богослужбового облачення православного священника.

³⁸ Головний убір у православній церкві

³⁹ Богослужбовий головний убір єпископа

В іншомовних словах **ї** пишеться після голосного: *круїз, мозаїка, конвоїр, наївний, прозаїк, жуїр*⁴⁰, *Енеїда, Каїр*. Як виняток, **і** пишеться:

а) у складних словах, де перша частина закінчується на голосний – *давньоіндійський, новоірландський*;

б) після префікса, що закінчується на голосний чи приголосний, – *постіндустріальний, антиішемічний, поінформувати, дезінформація, дезінфекція* тощо.

У словах, запозичених із французької мови, після шиплячих **ж, ш** пишеться літера **у**: *брошура, журі, парашут*; також у словах *парфуми, парфумерія, каструля*.

III. Вживання м'якого знаку та апострофу в іншомовних словах.

В іншомовних словах апостроф і м'який знак уживаються відповідно до загальних правил.

В іншомовних словах апостроф пишеться:

а) після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р** (*комп'ютер, н'езоефект, н'едестал, прев'ю*⁴¹, *миш'як, інтерв'ю, В'єтнам, Рив'єра, П'ємонт, Мер'єм*);

б) після кінцевого приголосного у префіксі (*ад'юнкт, ін'єкція, кон'юнктура*).

Апостроф не пишеться:

а) перед буквосполученням **йо** (*курйоз, серйозний*);

б) коли літери **я, ю** означають пом'якшення попереднього приголосного перед **а, у** (*бязь, пюре, бургер, бюджет, мюзикл, мюслі, рюкзак, Гюго, Мюрат, Мюллер*).

В іншомовних словах м'який знак пишеться після приголосних **д, т, з, с, ц, л, н** (мнемонічний вираз *Де ти з їси ці лини*):

а) перед **я, ю, є, ї, йо** – *порт'єра, ательє, навільйон, мільярд, бульйон, кастаньєта, бонбон'єрка, бутон'єрка, конферансьє, каньйон, медальйон, Севілья, Мольєр, Ньютон, Він'ї*;

⁴⁰ Людина, що шукає в житті лише насолоду.

⁴¹ Попередній огляд

Винятки: в українських іменах згідно з вимовою **ь** не пишеться – *Тетяна, Уляна, Наталя, Омелян, Касян, Севастян*.

б) відповідно до вимови після **л** перед приголосним: *альбатрос, альтернатива, бальзамін, фельдшер, альтанка, фільм, Нельсон, Кольбер, Альгамбра, Альпи, але залл, бухгалтер, катафалк, голкіпер, Албанія, Алжир, Болгарія*;

в) відповідно до вимови в кінці слів: *магістраль, шампунь, емаль, дуель, модель, Базель, Рафаель, Монтьєр, Ізраїль, але бал, портрет, метал, рулон, шприц, оригінал, менталітет, Гондурас, Суец, Ватикан, Ємен, Іран, Шопен, Саган, Толкін, Маркес*.

М'який знак не пишеться перед **я, ю**, якщо ці букви позначають поєднання пом'якшеного приголосного з **а, у**: *мадьяр, малярія, дюна, тюбик, нюанс, сюрприз, Аляска, Дюма, Цюрих*.

IV. Відповідно до нової редакції правопису:

а) **ск** передаємо як **к**: *Дікенс, Дікінсон, Джексон, Текерей, Бекі, Букінгем, Бісмарк, Брюкнер, Брокес, Ламарк, Стокгольм, Рудбек, Шерлок*;

б) пишемо без **й**: *буєр⁴², еті, ін'єкція, конвеєр, лояльний, параноя, плеєр, плеяда, проєкт, проєкція, рояль, саквоаяж, секвоя, суб'єкт, траєкторія, фаянс, феєрверк, флаєр, фоє; Гоя, Ісая, Їтс, Йоганн, Каєнна, Маєр, Савоя, Рамбує, Соєр, Феєрбах, Хаям, Хеєрдал, Юнона*;

в) пишемо разом:

• слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т. ін.) вияв чого-небудь: **архі-, архи-, блиц- гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-**: *архіскладний, архимандрит, гіпермаркет, екстраклас, макроекономіка, мікрохвилі, мультимільйонер, преміумклас, супермаркет, топменеджер, топмодель, ультрамодний, флешінтерв'ю*;

⁴² Легкий човен

Примітка 1. У частинах **максі-**, **міді-** кінцевий **і** перед приголосним наступного слова не переходить в **и**: *максімода, максісукня, мідімода, мідіспідниця*.

Примітка 2. Частина **тон-** із числівниками не поєднувана.

Примітка 3. Якщо такі іншомовні частини приєднані до власної назви або аббревіатури, то їх пишемо з дефісом: *Супер-Маріо, мікро-ЕОМ, міні-ПК*;

• слова з першим іншомовним складником **анти-**, **контр-**, **віце-**, **екс-**, **лейб-**, **обер-**, **штабс-**, **унтер-**: *антивоєнний, контрудар, контррозвідка, віцепрем'єр, віцеадмірал, ексчемпіон, ексдиректор, ексміністр, лейбгвардієць, лейбмедик, оберлейтенант, обермайстер, оберпрокурор, штабскапітан, штабссержант, унтерофіцер*.

Примітка 1. Із власними назвами та аббревіатурами частини **анти-**, **екс-** пишемо з дефісом: *"Анти-Дюринг»; екс-Югославія; анти-АВН, екс-НДР*.

Примітка 2. У компонента **анти-** кінцевий **и** перед голосним наступного слова не переходить в **і**: *антиелектрон, антиімперіалістичний, антиінфекційний, антиінфляційний, антиісторичний, антиокислювач, антиурядовий*.

4) Пунктуаційні норми. Принципи української пунктуації. Типи і функції розділових знаків

Пунктуація (від лат. punctum – крапка): 1. Система правил використання на письмі розділових знаків. 2. Розділ мовознавства, що вивчає правила розстановки розділових знаків.

Розділові знаки – це частина графічної⁴³ системи мови; умовно прийняті знаки, вживані на письмі для членування тексту за змістом та інтонацією. Розділові знаки застосовуються для позначення такого розчленування тексту, яке не може бути передане ні морфологічними засобами, ні порядком розташування слів у реченні.

Основне призначення розділових знаків:

⁴³ Від гр. γράφικός – письмовий, від γράφω – писати.

- адресантові (тому, хто пише) – чіткий та ясний виклад думок на папері;
- адресатові (тому, хто читає) – полегшене розуміння писемної мови.

Основні принципи української пунктуації:

1. Структурний (граматичний) принцип ґрунтується на граматичній структурі речення. Розділові знаки, зумовлені структурним принципом, є обов'язковими. Це знаки:

- що відділяють в тексті прості речення одне від одного;
- що виділяють частини складного речення;
- що виділяють вставні й вставлені конструкції;
- що виділяють звертання;
- що виділяють вигуки.

2. Смісловий (семантичний) принцип вимагає врахування значень окремих елементів речення й смислових відношень між цими елементами в структурі речення. Напр.: *На столі стояли інші свіжі квіти. На столі стояли інші, свіжі квіти.*

3. Інтонаційний принцип враховує особливості авторської інтонації. Напр.: *Закінчили роботу, сіли відпочивати* (інтонація перерахування). *Закінчили роботу – сіли відпочивати* (інтонація обумовленості). *Послухали Лисичку і Шуку кинули – у річку* (тире можна поставити перед будь-яким членом речення, якщо хочуть його виділити).

Усі принципи пунктуації в українській мові діють рівночасно, тому виділення якогось одного принципу є досить умовним.

До системи розділових знаків належать:

- одиничні розділові знаки – *крапка, двокрапка, три крапки, кома, крапка з комою, тире, знак питання, знак оклику;*
- парні розділові знаки – *парні коми, парні тире, дужки, лапки.*

За граматичними функціями розділові знаки поділяють на:

- роздільні (відділяючі) – служать для відділення частин у складному реченні та однорідних членів речення; це одиничні розділові знаки;

- видільні (виділяючі) – служать для виділення відокремлених членів речення, вставних і вставлених елементів у реченні, звертань, прямої мови; це парні розділові знаки.

Часто в текстах поєднуються роздільні та видільні знаки: *"Котра година?" – спитали в Тетяни.* Лапки й тире виділяють пряму мову, знак питання оформлює запитання й відділяє пряму мову від слів автора.

Основні розділові знаки сучасної української мови:

Крапка. Ділить текст на окремі речення. Напр.: *Житомирський державний університет заснований у 1919 році.*

Знак питання. Виконує ту ж функцію, що й крапка, але також підкреслює, що речення містить запитання. Напр.: *Про що думає мати?* (Є. Гуцало).

Знак оклику. Виконує ту ж функцію, що й попередні знаки, й указує на експресивність мовлення, оклик. Напр.: *Далека красо моя!* (О. Довженко).

Кома. Розділяє граматично рівноправні частини простого або складного речення. Напр.: *І тоді йому так схотілося їсти, що сльози самі виступили на очах* (Г. Тютюнник).

Крапка з комою. Виконує функції, подібні до коми, однак розділяє складні чи ускладнені за будовою граматично рівноправні частини речення. Напр.: *З неба, як розтоплене золото, летіть на землю блискучий світ сонця; на ланах грає сонячна хвиля; під хвилею спіє хліборобська доля...* (П. Мирний).

Тире. Розділяє:

- головні члени речення (підмет і присудок). Напр.: *Осінь – вмирання, примир'я, прощання, останні слова...* (О. Олесь);
- частини речення (однорідні члени речення й узагальнююче слово, що стоїть після них). Напр.: *Спокій, тиша, достаток – ось що людині треба* (О. Гончар);
- частини складного безсполучникового речення, котрі перебувають в умовно-часових, протиставних та причиново-наслідкових зв'язках. Напр.: *Защебетав соловейко – пішла луна гасм* (Т. Шевченко).

Двокрапка:

- відокремлює одну частину складного речення від іншої, підкреслюючи при цьому, що в цій другій частині знаходиться пояснення, розкриття причини того, про що йшлося в першій. Напр.: *Лежали у високій траві, серед моря квіток, і роздивлялись: там, на самому споді, жовтіли черевички і дрібна потенція, як зерна золотого піску, а над ними здіймались топольки вероніки, то сіро-блакитні, то густо-сині...* (М. Коцюбинський);
- ставиться після узагальнюючого слова перед однорідними членами речення. Напр.: *Мох на ньому послався жовтий і зелений, бур'яни довкола розкошують, не кошені, не толочені: полин і вівсюг, ковила і молочай, горошок і деревій...* (Г. Тютюнник).

Три крапки. Указують на те, що в реченні не всі його компоненти наявні; речення незакінчене, обірване. Напр.: *Тихо, ніщо не шерхне, ніщо не писне...* (П. Мирний).

Дужки. Найчастіше виділяють у тексті вставлені конструкції. Напр.: *Климко прокинувся від холодної роси, що впала йому на босі ноги (видно, кидався уві сні), і побачив над собою скам'яніло-бузкове небо, яким воно буває лише восени на сході сонця – без жайворіння, без легких з позолотою хмарок по обрію, без усміхненої радості пробудження* (Г. Тютюнник).

Ланки. Виділяють у тексті цитати, пряму мову, слова в переносному значенні. Напр.: *"Ой на морі хвиля грала, – сумно дівчина співала, – у долині роса впала, на калині поламала цвіт"* (П. Воронько).

Питання для самоконтролю

1. У чому виявляється специфіка використання лексики іноземного походження?
2. Розкрийте принципи української орфографії.
3. Які зміни внесені в Нову редакцію українського правопису (2019 р.)?
4. Які функції виконують розділові знаки?

Рекомендована література

Основна

1. Авраменко О. 100 експрес-уроків української : в 2 ч. : посібн. Київ : Книголав, 2018. Ч. 1. 191 с. ; Ч. 2. 191 с.
2. Антисуржик : навч. посіб. / О. Сербенська та ін. ; за заг. ред. О. Сербенської. 4-те вид., допов. і перероб. Львів : Априорі, 2023. 302 с.
3. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 284 с.
4. Баяк Є. Формування мовленнєвої культури на уроках української мови : посібн. Харків : Основа, 2018. 108 с.
5. Берегова Г., Предместніков О. Культура мовлення у системі професійної підготовки молоді : монографія. Херсон : Олді-плюс, 2021. 272 с.
6. Береза Т. Гарна мова – одним словом : словник вишуканої української мови. Львів : Априорі, 2017. 417 с.
7. Гончаров Г., Карпець Л. Риторика і культура мови : навч. посіб. Харків : Панов А. М. [вид.], 2018. 179 с.
8. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Вид. 2-ге, доп. Київ : КММ, 2019. 208 с.
9. Дубчак О. Перемагати українською. Про мову ненависті й любові. Київ : Віхола, 2022. 144 с.
10. Дубчак О. Чути українською. У світі звуків і букв. Київ : Віхола, 2020. 192 с.
11. Зубков М. Норми та культура української мови за оновленим правописом. Ділове мовлення : посіб. 2-ге вид., доп. і змін. Київ : Арій, 2019. 607 с.
12. Козловська Л., Терещенко С. Культура мови. Усна наукова комунікація : poradnik для магістрантів та аспірантів ВНЗ екон. профілю. Київ : КНЕУ, 2011. 170 с.

- 13.Кравцова І., Шпачук Л. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Кривий Ріг : Роман Козлов [вид.], 2014. 262 с.
- 14.Культура мовлення та риторика : навч. посіб. / Г. Кузнецова та ін. Глухів : Глухів. НПУ ім. О. Довженка, 2020. 323 с.
- 15.Культура мови : від теорії до практики : монографія / за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 215 с.
- 16.Ладиняк Н. Культура усного та писемного фахового мовлення : навч.-мет. посіб. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г. [вид.], 2016. 194 с.
- 17.Левчук І., Матящук Л. Основи культури мовлення : особливості, поради, роздуми : навч. довід. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 157 с.
- 18.Майборода Н. Культура професійного спілкування : усне й писемне мовлення : навч. посіб. для студ. гуман. спец. Дніпропетровськ : Акцент, 2015. 94 с.
- 19.Мартіна О. В. Культура мови. Культура мовлення : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г. [вид.], 2019. 123 с.
20. Микитюк О. Культура мовлення : особливості, завдання, цікавинки : навч. посіб. 2-ге вид., зі змін. та допов. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. 234 с.
- 21.Мороз-Рекотова Л. Культура мовлення та виразне читання : навч. посіб. Бердянськ : Ткачук О. В. [вид.], 2015. 221 с.
- 22.Пентилюк М. Культура мови і стилістика : навч. посіб. Харків : Основа, 2015. Ч. 1. 127 с.
- 23.Писемне й усне мовлення : метод. рек. для ВНЗ культ. і мист. I-II рів. акред. / уклад. Т. Дербеньова. Вінниця : Нова Книга, 2014. 103 с.
- 24.Пономарів О. Українське слово для всіх і для кожного. Вид. 2-ге. Київ : Либідь, 2017. 359 с.
- 25.Семашко Т. Ф. Практична стилістика і культура мовлення : навч. посіб. для студ. філол. спец. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 319 с.
- 26.Семенов О. Культура наукової української мови : навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. Київ : Академія, 2012. 213 с.

27. Сиротич Н. Культура мовлення потребує оновлення. Львів : Свічадо, 2019. 48 с.
28. Скрипник Н. Основи культури і техніки мовлення : навч.-метод. комплекс. Вінниця : Нілан, 2018. 201 с.
29. Степанова О. Культура мовлення та виразне читання : навч.-метод. посіб. Рівне : О. Зень [вид.], 2016. 206 с.

Додаткова

1. Бабич Н. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Бабич Н. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. Львів : Світ, 2003. 432 с.
3. Бабич Н. Сила мовленого слова : науково-публіц. нариси з культури української мови. Чернівці : Рута, 1996. 176 с.
4. Богущ С. Культура рідної мови. Модульний курс : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. 47 с.
5. Вихованець І. Розмовляємо українською : мовознавчі етюди. Київ : Пульсари, 2012. 156 с.
6. Гаврилюк Н., Ігнатенко Н., Форостюк Т. Основи культури і техніки мовлення : навч.-метод. посіб. Корсунь-Шевченківський : Гаврищенко В. М. [вид.], 2010. 239 с.
7. Герман В., Громова Н. Культура української мови : практикум : навч.-метод. посіб. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. 108 с.
8. Гладіна Г., Сеніна В. Питання мовленнєвої культури та стилістики. Чернігів, 2002. Ч. 2. 220 с.
9. Голянич М. І. та ін. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів. Івано-Франківськ : Сімік, 2012. 392 с.
10. Гриценко Т. Українська мова та культура мовлення : навч. посіб. Вінниця : Нова Книга, 2003. 467 с.
11. Довідник з культури мови / ред. С. Єрмоленко. Київ : Вища шк., 2005. 400 с.

- 12.Дорошенко С. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. 2-е вид., виправ. і доп. Харків : ОВС, 2002. 144 с.
- 13.Жирна Л., Кулічов В. Суржиково-український словник : практич. посіб. з культури мови. Черкаси, 1994. 28 с.
- 14.Ісакова Т. Основи культури мовлення : метод. посіб. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. 76 с.
- 15.Климова К. Віч-на-віч з мовою : метод. посіб. Житомир : ПЦ ЖДПУ, 2001. 109 с.
16. Климова К. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. для студ. ВНЗ. 2-ге вид., випр. й доп. Київ : Ліра, 2007. 240 с.
17. Климова К. Теорія і практика формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : монографія. Житомир : Рута, 2010. 560 с.
- 18.Коновалова М., Кришталь О. Новий український правопис в ілюстраціях. Правила – легко та швидко. Харків : Основа, 2021. 144 с.
- 19.Кочан І., Токарська А. Культура рідної мови : зб. вправ і завдань : навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вузів. Львів : Світ, 1996. 232 с.
- 20.Кузнецова Г., Кухарчук І. Стилїстика і культура ділового українського мовлення в освітній сфері спілкування : навч. посіб. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2013. 216 с.
- 21.Культура мови на щодень / Н. Дзюбишина-Мельник та ін. ; ред. С. Єрмоленко. 2. вид., доп. і випр. Київ : Довіра, 2002. 170 с.
- 22.Культура писемного мовлення (орфографічна і пунктуаційна правильність) : навч. посіб. / ред. Н. Бабич. Чернівці : Рута, 2000. 96 с.
- 23.Культура, техніка та логічна виразність мовлення вчителя : навч.-метод. посібник для студ. гуманіт. ф-тів / уклад. Р. Суворцева, Т. Росік. Краматорськ : КЕГІ, 2004. 147 с.
- 24.Культура українського мовлення. Практикум : навч. посіб. для курсів укр. мови / В.-О. Захарків та ін. Львів, 2010. 284 с.

25. Левченко О. Науковий стиль : культура мовлення : навч. посіб. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2012. 202 с.
26. Літературна мова у просторі національної культури / відп. ред. Л. Шевченко. Київ : ВПЦ "Київський ун-т", 2004. 132 с.
27. Мішеніна Т. Культура мовлення : навч.-метод. посіб. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2010. 160 с.
28. Муромцева О., Жовтобрюх В. Культура мови вчителя : курс лекцій для студ. вищих пед. закл. освіти. Харків : Гриф, 1998. 206 с.
29. Олійник О., Шинкарук В. Культура мовлення : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. 296 с.
30. Орфоепічний словник української мови : в 2 т. : близько 140 000 сл. Київ : Довіра, 2001 – 2003. Т. 2 : О – Я / уклад.: Пещак М. та ін. ; за ред. М. Пещак, В. Русанівського. 2003. 819 с.
31. Орфоепічний словник української мови : для школярів та студентів / уклад. В. М. Русанівський та ін. Київ ; Ірпінь : Перун, 2006. 208 с.
32. Основи культури наукового мовлення : навч.-метод. посіб. / уклад. : І. Плотницька та ін. ; за заг. ред. І. Плотницької. Київ : НАДУ, 2011. 76 с.
33. Пазяк О., Кисіль Г. Українська мова і культура мовлення : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : Вища шк., 1995. 239 с.
34. Пентилюк М. Культура мови і стилістика пробний підручник для гімназій гуманітарного профілю. Київ : Вежа, 1994. 239 с.
35. Радевич-Винницький Я., Іванишин В. Мова і нація : тези про місце і роль мови в національному відродженні. Вид. 6-те, допов. Львів : Апріорі, 2012. 210 с.
36. Русанівський В. Історія української літературної мови : підручник для студ. гуманіт. спец. ВНЗ. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.
37. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 213 с.
38. Словник-довідник з культури мовлення : навч. посіб. / упоряд. П. Ткачук. Кам'янець-Подільський, 2003. 124 с.

39. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин та ін. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. 367 с.
40. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови : навч. посіб. Тернопіль, 1997. 96 с.
41. Українська мова : енциклопедія / ред. кол. В. Русанівський та ін. Київ : Укр. енциклопедія ім. М. Бажана, 2000. 750 с.
42. Шеремета Н. Культура української мови : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г. [вид.], 2012. 263 с.
43. Шляхи піднесення культури мовлення : теорія і практика : моногр. / заг. ред. Г. Семеренко. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2008. 455 с.

Інтернет-ресурси:

1. Є-МОВА : єдина комплексна платформа з вивчення української мови. URL: <https://emova.org.ua/> (дата звернення: 05.02.2024).
2. Культура мови на щодень. URL: <http://kultura-movy.wikidot.com/> (дата звернення: 05.02.2024).
3. Мова ДНК нації. URL: <https://ukr-mova.in.ua/> (дата звернення: 05.02.2024).
4. Національна платформа з вивчення української мови Міністерства культури та інформаційної політики України. URL: <https://speakukraine.net/> (дата звернення: 05.02.2024).
5. Офіційний сайт української мови. URL: <http://ukrainskamova.com/> (дата звернення: 05.02.2024).
6. Словник української мови : академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 05.02.2024).
7. Словопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/32/53392-0.html> (дата звернення: 05.02.2024).
8. Чак Є. Чи правильно ми говоримо? URL: <http://chak-chy-pravylnomy-hovorymo.wikidot.com/> (дата звернення: 05.02.2024).
9. "Як ми говоримо" Бориса Антоненка-Давидовича. URL: <http://yak-my-hovorymo.wikidot.com/> (дата звернення: 05.02.2024).

Список публікацій Голубовської І., Підгурської В., Гаращука К.**з питань формування культури мовлення майбутніх фахівців**

1. Гаращук К. В., Гаращук Я. О. Специфіка реалізації принципу ввічливості в персонажному мовленні (на матеріалі оповідання Уїльяма-Сомерсета Моема "Flotsam and Jetsam"). *Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах* : зб. наукових праць : за матеріалами міжрегіон. наук.-метод. семінару / за ред. К. Я. Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2017. С. 97–101.
2. Гаращук К. В., Гаращук Я. О. Формування лінгвокультурної особистості засобами зарубіжної дитячої літератури. *Проблеми і перспективи формування лінгвокультурної особистості засобами рідного слова* : зб. наук. пр. / за ред. К. Я. Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 96–100.
3. Голубовська І. В. Використання міжпредметних зв'язків у процесі викладання курсу "Основи культури і техніки мовлення". *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. Вип. 21. С. 32–34.
4. Голубовська І. В. Практична стилістика української мови : навч.-метод. посіб. для самоств. роб. студ. нефілол. спец-стей (ден. та заоч. форм навч.). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 124 с.
5. Голубовська І. В. Українська ділова мова : дистанційна форма навчання : навч.-метод. посіб. для студентів нефілол. спец-стей. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 124 с.
6. Голубовська І. В., Гаращук К. В. Літературна творчість як важливий чинник фахового становлення майбутніх учителів початкової школи. *Книга в академічному дискурсі : філологічний, методичний та мистецтвознавчий аспекти* (за мат-ми всеукр. наук.-пр. інтернет-конф.) / за ред. К. Я. Климової. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. С. 137–142.

7. Голубовська І. В., Левківська О. А. Ділове мовлення у навчальному процесі. *Початкова школа*. 1998. № 3. С. 13–14.
8. Голубовська І. В., Левківська О. А. Українська мова професійного спрямування : навч.-метод. посіб. для самост. роб. студ. нефілол. спец-стей (ден. та заоч. форм навч.). Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2007. 88 с.
9. Голубовська І. В., Охріменко Н. Д. Удосконалення правописних навичок майбутніх фахівців : навч.-метод. посіб. для самост. роб. студ. нефілол. спец-стей (ден. та заоч. форм навч.). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 88 с.
10. Курс лекцій з української мови (за професійним спрямуванням) : навч. посіб. для самост. роботи студ. нефілол. спец-стей очної та дист. форм освіти / К. Климова, І. Голубовська, Н. Охріменко, О. Левківська ; за ред. К. Климової. Житомир : Рута, 2011. 115 с.
11. Голубовська І. В. Роль комунікативних ознак мовлення у формуванні педагога-професіонала. *Дослідження актуальних проблем української філології і лінгводидактики* : мат-ли IV студ.-викл. наук.-метод. семінару, 19 травня 2012 р. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 31–35.
12. Климова К. Я., Голубовська І. В. та ін. Інформаційно-методичні матеріали з питань культури професійного спілкування : для працівників органів влади, органів місцевого самоврядування державних підприємств, установ і організацій. Житомир, 2014. 63 с.
13. Голубовська І. В. Специфіка українського мовленнєвого етикету. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури* / за ред. В. Жуковської. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 44–48.
14. Голубовська І. В. Формування комунікативних умінь у майбутніх учителів початкових класів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). *Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів : теорія і практика* : збір. наук. пр. / за заг. ред.

- проф. С. Вітвіцької. Житомир : ФОП "Н. М. Левковець", 2017. С. 135–137.
15. Голубовська І. В., Підгурська В. Ю. Культура мовлення у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів. *International Scientific Conference «Eastern European Studies : Economics, Education and Law»* Burgas, Bulgaria, Volume I, June 7-8, 2018. Burgas, 2018. С. 128–131.
16. Голубовська І., Підгурська В. Правописна підготовка студентів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Т. 2. С. 231–237.
17. Голубовська І. В., Підгурська В. Ю. Практичні аспекти формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія : Педагогіка та психологія*. 2018. № 2 (8). С. 186–188.
18. Голубовська І. В., Підгурська В. Ю. Українська мова (за професійним спрямуванням) : методичні рекомендації до модульних контрольних робіт : для студентів спеціальності 026 «Сценічне мистецтво». Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2019. 100 с.
19. Голубовська І. В., Підгурська В. Ю. Формування культури мовлення майбутніх учителів початкових класів. *Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (з міжнар. участю), 21 лют. / за заг. ред. К. Я. Климової. Житомир : Поліський нац. ун-т, 2023. С. 229–237.
20. Голубовська І. В., Підгурська В. Ю. Формування мовної культури майбутніх фахівців на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Випуск 4 (90). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 38–42.
21. Підгурська В. Ю., Голубовська І. В. Практикум із культури фахового мовлення : навчально-методичний посібник для самостійної роботи

- студентів спеціальності 026 "Сценічне мистецтво". Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 122 с.
22. Підгурська В. Ю., Голубовська І. В. Роль фразеологізмів у формуванні культури фахового мовлення майбутніх учителів початкових класів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2018. Випуск № 3 (94). Педагогічні науки. С. 63–68.
23. Підгурська В. Ю., Голубовська І. В. Українська мова (за професійним спрямуванням) : тестові завдання для студентів спеціальності 026 "Сценічне мистецтво". Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2019. 92 с.
24. Підгурська В. Ю., Голубовська І. В. Формування культури наукової мови студентів у процесі вивчення дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)". *Український педагогічний журнал*. 2019. № 2. С. 100–106.
25. Підгурська В. Ю., Голубовська І. В. Шляхи творення гендернотолерантної мови. *SCIENTIFIC COLLECTION "INTERCONF"*. 2021. № 49. С. 277–282.
26. Підгурська В. Ю., Голубовська І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посібн. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 192 с.
27. Практикум з української мови (за професійним спрямуванням) : навч.-метод. посіб. для самост. роб. студ. напр. підгот. 6.010101 "Дошкільна освіта", 6.010102 "Початкова освіта", 6.020202 "Хореографія", 6.020204 "Музичне мистецтво" (денної та заочної форм освіти) / укладачі : І. В. Голубовська, О. А. Левківська, О. М. Марущак ; за ред. І. В. Голубовської. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 133 с.

ГОЛУБОВСЬКА Ірина Владиславівна

ПІДГУРСЬКА Валентина Юріївна

ГАРАЩУК Кирило Володимирович

Теорія і практика культури мови

Курс лекцій для вищої освіти

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальність 013 Початкова освіта

В авторській редакції